

ESKİYENİ

T.C. ESKİŞEHİR VALİLİĞİ

ISSN:1308-9056

YIL:5 SAYI:56 GÜZ 2013

AYLIK ŞEHİR KÜLTÜRÜ DERGİSİ



Mevsim Gibi Geldik Gönül Kapınıza

“Ayuçlarımızdan kayıp düşen kumdur zaman... Bu yüzden her an, bir sahnedir tekrarı olmayan... Asra, zamana, alıp verilen her nefese yemin olsun ki ziyandadır insan. Görmez mi ki arkasına bakmadan veda eden bir sevgilidir her bir an... Yemin olsun ki “an” meselesidir ömür... Mesele “an”ı yaşamak yahut ıskalamaktan ibaret, hâl böyleyken insan, “keşke”lerden hiç almaz mı ibret? Mesele dengede durmak, hiç ölmeyecekmiş gibi ve yarın ölecekmiş gibi... Öyle bir denge ki bu, ziyandadır, iki günü birbirine eşit olan.”

Evet, an meselesidir ömür ve ömürler boyunca ecdadımızın güzellik arayışı dengede durmak içindi; hiç ölmeyecekmiş gibi ve yarın ölecekmiş gibi yaşarken. Ancak bu dengede; iki günü birbirine eşit olan ziyanda. Mevlana'nın dediği gibi “dün geçti, şimdi yeni şeyler söylemek lazım”. Öyle yeni şeyler ki eskiye sırtını dönmeyen, aksine eskiye sırtını yaslayarak kökü mazide olan değerlerimizden güç almakta. “Eski Yeni” dergimiz bu dengede gönül yolculuğuna devam ederken takvimini mevsimlere böldü. Sinoplu şair Ahmet Muhip Dıranas'ın “Geldim işte mevsim gibi kapına” demesi gibi.

“Eski Yeni” yayın ekibi olarak siz okurlarımızın gönül kapılarına mevsim gibi gelmek istedik. Ve bundan böyle her mevsimde bir sayıyla Yunus Emre'nin “Bize ma'na gerek dava gerekmez” sözüne sadık eserlerle gönül memleketinizde yankı uyandırmayı ümit ediyoruz.

Attila İlhan “görünmez bir mezarlıktır zaman” diyerek zamanı mezarlığa benzetir; bu şairane imgeyle aynı zamanda bir gerçeği hatırlatır bize. Dergimiz her sayısında şehrin kültürüne, tarihine, vizyonuna yönelik çalışmaların yanında 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentliği vesilesiyle ortak Türk kültür mirasımıza dair çalışmalarını da kayıt altına almakla “görünmez bir mezarlık” olan zaman karşısında değerlerimizin her dem hayatta kalmasına bir nefestir, inancındayız.

13. yy.da, Yunus Emre; içinde bulunduğu zaman içinde, hatta “bugün” dediği bir zaman dilimi için ruhumuza tercüman olmuş ve şöyle demiştir:

*Bugün sohbet bizim oldu bize bizim diyen gelsin
İçirdi ışık bize şehdin nuş eyleyip yutan gelsin*

*Bu ışık meydanı içinde çağırdım bir avaz ettim
Müezzinlik bizim oldu imam oldum uyan gelsin*

*Yunus miskin anı görmüş eline hem divan almış
Âlimler okuyamamış bu ma'niden duyan gelsin*

Âlimler hiç okuyamaz mı, okur elbet; yani diyor ki Bizim Yunus: “Ummanlar kadar ilme sahip olsa da kalbinde aşk ateşi yakmayanlar beni anlayamazlar. Aşk meydanına bizim gibi aşkın şerbetini içen gelsin, bize bizim diyen gelsin.” Biz de ona “Bizim Yunus” diyerek onun bu çağrısına uyuyor ve mevsimler boyu her dem baharı yaşayarak güle bülbül olmaya devam ediyoruz.

Şair Dıranas “İşte geldim mevsim gibi kapına” demişti şiirinin başında ve sonunda da “Geçiyorum mevsim gibi kapından” diye eklemişti. Biz de Eski Yeni'nin başlangıcından bugüne kadar emeği geçenlere teşekkür ediyor ve gönül kapılarınızdan mevsim gibi geçtiğimizde güzel hatırlamayı ve güzel hatırlanmayı temenni ediyoruz.

Vesselam.

SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
T.C. ESKİŞEHİR VALİLİĞİ ADINA
İsmail KÜRECİ
Vali Yardımcısı

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Maksut YÜKSEK

EDİTÖR
Yrd. Doç. Emek ÜŞENMEZ
Feride TURAN

YAYIN KURULU
Prof. Dr. Osman KÖKSAL
Prof. Dr. Selahattin TURAN
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Prof. Dr. Atilla ŞENTÜRK
Prof. Dr. Necdet TOSUN
Prof. Dr. Güllü YOLOĞLU
Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL
Doç. Dr. Tahir AŞIROV
Doç. Dr. Mehmet TOPAL
Mustafa ÖZÇELİK

GRAFİK TASARIM
Burcu COŞGUN

İLETİŞİM
eskiyeni@eskisehir.gov.tr
Tel: 0 222 221 90 00/3188

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ISSN
1308-9056

BASKI
Sistem Ofset, Ankara

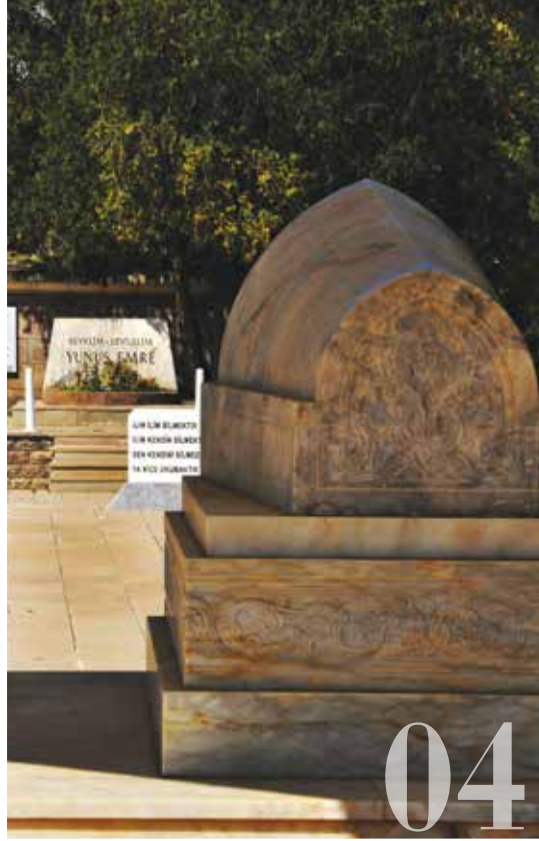
KAPAK
Ön Kapak: Can DÜZ,
Mustafa Paşa Camii, Üskütp
Arka Kapak: Alaca Camii, Kalkandelen.



Yayımlanan yazıların sorumluluğu imza sahiplerine aittir.
Yazara telif ücreti ödenmez.
Eleştiri, öneri ve ürünlerinizi
eskiyeni@eskisehir.gov.tr adresine gönderebilirsiniz.



T.C.
ESKİŞEHİR
VALİLİĞİ



04

Mustafa GÜNEŞ

Âşık Yûnus ve Bazı Takipçileri

14

Hidayet PEKER

*Mahtumkulu Firâkî'de
Tasavvufî Temalar*

18

Mustafa ÖZÇELİK

*Azerbaycan Şiirinin Güçlü Sesi
BAHTİYAR VAHAPZADE*

21

Bekir ŞAHİN

Nasreddin Hoca El Yazmaları



18



26



45

26

Emek ÜŞENMEZ
Türklerin İslâm'ı Kabulü

33

F. Gülay MİRZAOĞLU
Pîr-i Türkistan: Hoca Ahmet Yesevî

40

Erdoğan BOZ
Kaybolan Şehir'i Okurken

45

Oktay BERBER
*KIRIM: "Tamgalı, Gök Bayrakta
Gizli Sırrım"*

56

Feride TURAN
*Cumhuriyet'in 90. Yılında
Tarihî Bir Okulun Kültür Başkenti'ne
Sunduğu Hatıralar*



33



56

Âşık Yûnus ve Bazı Takipçileri

Mustafa GÜNEŞ¹



Anadolu sahasında, Ahmed Yesevi'nin takipçisi olan Yunus Emre'nin en önemli özelliği, onun tam anlamıyla bir sevgi (aşk) şairi olmasıdır. Bu noktada, yaşadığı çağı ve çevreyi dikkate aldığımızda, Yûnus ve şiirleri ayrı anlam taşır. Selçuklu döneminden itibaren, Mevlana ve Yunus gibi bir nevi fikrî ve edebî değişimin temellerini atan mutasavvıf şâirler, varlığın tekliği düşüncesini, aşk konusunu yoğun olarak ele aldıkları şiirleriyle yaymayı hedeflediler. Türk edebiyatının en iyi aşk şairlerinden biri olan Yunus, dervişliğin taç ve hırkadan ibaret olmadığını, ancak, aşk (sevgi) çile ve kendini bilmek ile mümkün olabileceğini ifade eder. Yunus'a göre insan, ruhlar âleminde sevgi mayasıyla yaratılmıştır. Dolayısıyla insan, dünyaya kavgaya değil sevmeye gelmiştir. Allah, gönüllerdedir. Gönül yapan kişi de Allah'a ulaşmış olur. Yunus'un inandığı temel değerlerin en başında Allah sevgisi vardır. Bu bakımdan, Türk edebiyatında pek çok şair tarafından örnek alınmıştır.

İslamiyet'in kabulünden sonra Türk kültürü edebiyatında büyük değişiklikler oldu. XI. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in tesiriyle dünya çapında eserler verilmeye başlandı. Türk edebiyatı, XII. ve XIV. yüzyıllar arasında gelişimini sürdürerek XV. yüzyılda kuruluş aşamasını tamamladı.

XVI. yüzyıldan sonraki dönemlerde zirve şâirleri ortaya çıkardı. Türk edebiyatı, daima temel İslami kaynaklarından ilham alarak yoluna devam etti. Kur'ân ve Hadis gibi temel kaynaklar, İslâmî dönem Türk edebiyatının oluşumunda etkili oldu. Benzer etkileşimleri, Batı edebiyatlarında da görebiliriz. Bu edebiyatlar da çeşitli kutsal kaynaklarından etkilenecek gelişimlerini sürdürmüşlerdir.

Tasavvuf düşüncesi ve edebiyatı, zikredilen kaynaklar ve onların yorumlarından etkilenecek XIII. yüzyıldan sonra Anadolu'da yayılarak gelişmeye başladı. Selçuklu döneminden itibaren, Mevlana ve Yunus gibi bir nevi fikrî ve edebî rönesansın temellerini atan mutasavvıf şâirler, varlığın tekliği düşüncesini, aşk konusunu yoğun olarak ele aldıkları şiirleriyle yaymayı hedeflediler.

Âşık Yunus, Hacı Bektaş-ı Velî'nin işaretleriyle Tapduk Emre'yi tanıdıktan sonra çok çile çekti ve hayatı tamamen değişti. Fakir bir ekinci olan Yunus, köyünden büyük Velî Hacı Bektaş-ı Velî'nin dergâhına varınca, ondan himmet (manevi yardım) yerine buğday talebinde bulundu. Yunus'un isteği, bazılarına göre hububat buğday, bazılarına göre de sevgi (aşk) ve ilimdir. Türkçe sevgi kelimesinin Arapçadaki karşılığının hubb olduğunu düşünürsek, onun buğday istemesinin sebebi daha rahat anlaşılabilir.

Yunus'un yaşadığı XIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Selçuklu Devleti, Moğol saldırılarıyla yıkılmıştır. Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, Beylikler döneminde de siyasî ve toplumsal bunalım devam etmiştir. Bu ortam, halkın din ve tasavvufa yönelmesinde oldukça etkili olmuştur.² Bu yüzyılda, hasta, aç ve ümitsiz olan insanlar, ekmek, su ve uyku kadar sevgiye muhtaç durumdaydı.³

Yunus Emre'yi yüzyıllar boyunca gündemde tutan ve onun hafızalardan silinmeyecek en önemli özelliği: duru söyleyişi, yaşayan Türkçeyi kıvrak

kullanması ve tam olarak bir sevgi (aşk) şâiri ve söz ustası olmasıdır.⁴

Türk İslâm kültürün etkisinde yetişen, Yunus Emre'yi, hümanizm gibi akımlarla bir araya getirmenin mümkün olmadığı söylenebilir.⁵ Yunus Emre, hümanist değil, bir İslâm tasavvufunun yetiştirdiği büyük bir aşk ahlâkçısı, müslüman bir Türk şâir ve düşünürdür.⁶

Aşırı sevgi, sevginin son mertebesi anlamına gelen ve insanoğlunun dilindeki en gizemli kelimelerden birisi olan aşk, Türk şiirinde en çok kullanılan kavramların başında gelir. Modern eğitim psikolojisine göre insan, temelde duygu ve akıldan oluşan bir varlıktır. İnsanoğlunun en güçlü duygusu olan aşk, gönülle ilgili bir kavramdır. Âşığın aklı, daima gönlünün kontrolü altındadır. Akılla gönlün daima birbirini tamamlaması gerekir. İnsanlığın değeri, akıldan çok gönlün erdemleriyle doğru orantılıdır.⁷

Arapça Hubb kelimesi, karşılıksız sevme, tane ve öz anlamına gelir. İnsanın gönlüne, ilk yaratılıştan yerleştirilmiş olan bu özün tanımını yapmak pek mümkün değildir. Türkçedeki en güzel kelimelerden birisi olan sevginin, Arapçadaki karşılığı hubbdur. Aşk, Türkçedeki aşırı sevme eyleminin karşılığı olarak en çok kullanılan Arapça bir kelimedir. Sevginin aşırısı (ifrat) veya doruğa yükseldiği nokta olan aşk, ilahi yolda devam ettiği ve cinselliğe indirgenmediği sürece önemli bir erdem olarak daima kabul görmüştür

Aşk, ilahi ve mecazî olarak ikiye ayrılır. Allah, Kur'an'da neyin ne kadar sevilmesi gerektiğini söyler. Bu ölçü iyi korunmadığı zaman, sevgi yolu, insan için kaygan ve tehlikeli bir hale gelir.

Yunus'a göre ezeli ve ebedi olan Allah, her canlının sahibi ve yaratıcısıdır. Kuran'da, insanın yaratılışı hakkında şöyle buyrulmuştur: "Ona şekil verdik ve kendi ruhumuzdan üfledik."⁸ Görüldüğü gibi yüce Allah, insanı kendi ruhundan üflemek suretiyle yaratmıştır. Maddi oluşumdan önce insan, Allah katında ve onun huzurunda O'na tapmanın mutluluğu içinde aşkla doluydu. Beden söz konusu

4. Talât Sait Halman, "Yunus Emre'nin Humanizması", Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı, Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler, Ankara 1990, s.161

5. Hasan Aktaş, a.g.e, s.21

6. Nurullah Çetin, "Mevlânâ'ya Hümanist Deyü Bührtan Eylemişler", Edebiyat Otağı, Fikir San'at edebiyat Dergisi S.17 Şubat 2007, s.2-17

7. İskender Pala, Kitâb-ı Aşk, İstanbul 2005, s.25

8. Kur'an, Secde 32

1. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ, Dumlupınar Üniversitesi

2. M. Yekta Saraç, Osmanlı'nın Şiiri, İstanbul 2006, s.31.

3. Hasan Aktaş, Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu Çoğulcu Okumalar ve Teorik Çözümlemeler, Edirne 2002, s.105

Yunus'a göre insan, ruhlar âleminde sevgi mayasıyla yaratılmıştır. Dolayısıyla insan, dünyaya kavgaya değil sevmeye gelmiştir. Allah, gönüllerdedir. Gönül yapan kişi de Allah'a ulaşmış olur. Yunus'un inandığı temel değerlerin en başında Allah sevgisi vardır.



olmadığı için, ruh için, herhangi bir kaygı da yoktu.

Allah, önce âlemi yaratmayı diledi ve yarattı. İnsan da beden kalıbına girerek âlemde görev aldı. İnsanın varlığındaki sıkıntı da bu ikilik (ruh ve beden)ten doğmaktadır.

Beden, dünyada beslenmek için bir takım tutkular veya istekler peşinde koşar; ruh ise Allah'ı, yani asıl mekânını özler. İnsan, ruhunu veya gönlünü erdemlerle besledikçe daha özgür hale gelir ve sonsuz sevgiyi tadararak aslî memleketine doğru bir kuş gibi kanat çırpır. Sevgilerin en büyüğü, ikilikten kurtularak birliğe kanatlanmaktır.

Kur'ân'da, "Allah, temizlenenleri, iyilik edenleri ve sabırlı olanları sever." (Bakara 95, 222, Âl-i İmran 146 vb.) "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler." (Mâide 54), "Müminlerin, Allah'a karşı pek şiddetli sevgileri vardı." (Bakara 165) şeklindeki ifadeler, yüce Yaratıcının insanı çok sevdiğini, buna karşılık insanın da O'nu çok sevmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

Hz. Peygamberin sıfatı Habibullah'tır. Allah'ın sevgilisi, bazı hadislerinde sevginin önemin şu şekilde işaret eder: "İman etmedikçe Cennet'e giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız." "Allah'ım! Sevgini, seni sevenin sevgisini ve seni sevmeye beni yaklaştıranın sevgisini bana nasib et." "Kişi sevdiği ile beraberdir."

Âlemde var olan her şeyi, ilahi sevginin eseri, tecellisi ve zuhuru olarak gören Yunus, kâinatta mevcut her şeyi gönülden sevmiş; bu sevgi ile Allah'a ulaşılabilirliğine inanmış ve beşerî aşkı, ilahî aşka geçmek için bir köprü olarak görmüştür⁹

Yunus'a göre insan, ruhlar âleminde sevgi mayasıyla yaratılmıştır. Dolayısıyla insan, dünyaya kavgaya değil sevmeye gelmiştir. Allah, gönüllerdedir. Gönül yapan kişi de Allah'a ulaşmış olur. Yunus'un inandığı temel değerlerin en başında Allah sevgisi vardır. O, Allah'ı gönülde arar ve dost yolunun gönülden geçtiğini şöyle ifade eder:

9.Cemal Kurnaz, "Mecazdan Hakikate" Divân Edebiyatı Yazıları, Ankara 1997, s.3-4.

*Ben gelmedim dava için benim işim seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldim*

(179/2)

Yunus Emre ve Eşrefoğlu Rûmî, Hakk'ı temaşa eden, O'nu gözetleyen gözün başka bir varlığa bakmayı arzulamadığını; O'nu tam anlamıyla benliğinde hisseden ve seven ruhun beden kafesinde kalmak istemediğini şöyle belirtir:

*Ol göz ki seni gördü ol neye nazar etsin
Şol cân ki seni duydu tende ne karar etsin*

(232/1)

Bütün Hak âşıkları gibi Yunus Emre, dermanı yine aşk içinde bulur. Âşığın derdini ancak aşk derdine giriftar olan kişi anlar. Yunus Emre'nin dediği gibi "Âşığın sözü âşksızlara kaya yankısı gibi gelir." Bu özelliğinden dolayı, âşıkların sırlarını, gelişi güzel ortaya çıkarmamaları gerekir. Âşığı, ancak âşık olanların anlayabileceğini Yunus Emre şöyle ifade eder:

Âşıkların halini âşık olan bilir.

Aşk bir gizli hazinedir gizli gerekdür esrâr

(26/7)

Âşıklar, aşk yolunda bütün güçlüklerle katlanırlar. Yunus Emre, aşk yolunda her türlü fedakârlığı yaparak bu uğurda ten ve candan vazgeçmek gerektiğini söyler:

Cânlar cânını buldum bu cânım yağma olsun

Assı ziyandan geçdüm dükkânım yağma olsun

(271/1)

Yunus, aşk sarhoşluğundan o kadar memnundur ki, hiç ayık kalmak istememektedirler. Hatta ayıkların, yani akıl ve muhakeme sınırları içinde kalıp onun dışına çıkamayanların sözlerini dinlemek bile istemez.

Ayık olup oturma ayıksızlar getirme

Severem aşk esrüğün ben ayık olamazam

(188/5)

Aşk, evrenseldir ve ondan daha değerli bir şey yoktur. Aşk uğruna canlar, cananlar feda edilmiş; bu uğurda en tatlı candan bile vazgeçilmiştir. Hakk'a âşık olanlar iki cihandan vazgeçerler.

Dostu seven âşıklara aşkı durakdır cânlara

Aşkdır yere göğe direk ayruğı hep söz öküşü

(360/8)

Hak âşığı, aşk şarabını içince kendinden geçer. Onun için önemli olan ilahî güzelliğe (cemâl, dîdâr) ulaşmaktır. Bu nedenle onlar için zâhirî güzellikler bir anlam ifade etmez. Âşığın dünyevî güzelliklerde gözü yoktur. Onun amacı hakiki sevgiliye kavuşmaktır.

Ne tamuda yer eyledim ne uçmakta köşk bağladım

Senin için çok ağladım bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri bir ev ile birkaç hûrî

İsteyene vergil onu bana seni gerek seni

(381/7-8)

Âşıkların bu dünyada derdi bitmez. Zaten onlar da, dertlerinin bitmesini hiç istemezler. Dert onları olgunlaştırır. Maşukun hasretiyle ah edip inlerken, âşığın gözyaşları pınar olur.

Hocam âşık olanların işi âh ile zâr olur

Hasretinden o maşûkun gözü yaşı pınar olur

(45/1)

Hak âşığının tek isteği Hakk'ın dîdârına kavuşmaktır. Yunus, bu isteklerini şöyle dile getirir:

Korkmaya tamusundan ummaya hûrisinden
Dâim onun maksûdu Hakk'ın dîdârı gerek
(142/5)

Yunus, Hak aşkının kendi varlığını yok ettiğini, böylece her şeyden alâkayı kestiğini ve O'nun aşkından, asla ayrılmak istemeğini şöyle belirtir:

Benim dürrüp bünyâdımı Yunus ezelden adımı
Kesdim kamudan murâdımı aşkından ayrılmazam
(189/6)

Aşk, öyle güçlü bir iksirdir ki bir yudum içeni bile mest eder, tanıdık tanımadık herkesi unutturur. Sarhoşluğunun farkına varamayacak kadar kişiyi kendinden geçirir.

Her kim aşk kadehinden içti ise bir cür'a
Ona ne yâd ne biliş ne esrük ü ne humar
(26/5)

Yunus, aşk uğrunda, ten ve canı terk etmeyi seve seve kabul eder. Çünkü aşksız yürek, gönül olamaz. Aşksız insan, insan olamaz.

Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değül
Aşksız âdem hayvan olur hayvan öğüt bilir değül

Acep değül senin için ger cân fedâ kılar isem
Senin varlığın cân yeter hoşdur cansız kalur isem
(190/1)

İşidün iy yârenler ışk bir güneşe benzer
İşkî olmayan gönül meseli taşta benzer

Taş gönülde ne biter dilinde agu düter
Niçe yumşak söylese sözi savaşa benzer
(96/1-2)

Yunus, dünyaya sadece sevmek sevilmek için gelindiğini kabul ederek aşk gelince bütün eksikliklerin biteceğine inanmıştır. Daha sonraki dönemlerde, özellikle bu yönüyle âşıkların yolunu aydınlatmış ve diğer şâirler tarafından örnek alınmıştır.

Yunus Emre'nin yaktığı sevgi ışığı, bütün zamanları aydınlatmaya yeter. Âşık, tüm halkları seven ve kucaklayan, insanlık için kendini feda edebilen kişidir. Bunun için, önce insanın gönlüne girmek lâzımdır. Gönül, aşkın evi olduğuna göre; önce orayı imar etmek gerekir. Aşk olmayan gönül taş gibidir.

Batıda, bizdeki bu gönül kelimesinin karşılığı yoktur. Belki, günümüzde EQ ifadesi ile insanın duygu ve gönül boyutuna işaret ediliyor olabilir. Eğer bir kişi, gerçek âşık olmak istiyorsa, kendini insanlık (yetmiş iki millet) için feda etmeyi göze almalıdır.

İnsanoğlunun en güçlü duygusu olan aşk uğruna asırlar boyunca birçok şiirler söylenmiş, sevgili uğruna nice türküler yakılmıştır. Aşk, özellikle Dîvân edebiyatına konu olmuş, hemen bütün şâirler tarafından yoğun bir şekilde işlenmiştir. Hatta bazı şâirler, onun dışındaki her şeyi küçümsemişler hatta yok saymışlardır.

Divân ve halk şiirinin temel konusunu teşkil eden aşk, ilâhi ve mecazi olarak ikiye ayrılır. Birçok şair tarafından işlenen aşk, Fuzulî gibi şâirler tarafından platonik (karşılıksız) olarak ele alınmış olup, özellikle gazel kaside ve mesnevilerde yoğun olarak işlenmiştir. Birçok mesnevinin konusu da uzun aşk hikâyeleri olmuştur. (Leyla vü Mecnun, Yusuf ile Züleyha ve Hüsrev ü Şirin gibi)

Divân edebiyatına mahsus bir tür olan şehrengizlerde, bir şehirdeki meşhur aşkların, güzellerin, mahbubların detaylı anlatımını buluruz. Aşk ve âşıklık kavramları, o dönemlerde bir çeşit davranış tarzıdır.

Klasik Edebiyat'taki mecazî aşk, sevenlerde aşırıya gidecek kadar çok, sevilende ise yok denecek kadar azdır. Aşk yararı hiç kapanmaz. Âşık ne kadar çok acı çekse de bu yararın kapanmasını istemez. Âşık, üzüldükçe, aşkı daha çok ister. Aşkın dile gelmesi için bir söz, bir bakış yeterlidir.

Tasavvufî edebiyatımızda ise aşk, olgunlaşmanın en önemli unsurudur. Allah, hem korkulan hem



Yunus Emre'nin yaktığı sevgi ışığı, bütün zamanları aydınlatmaya yeter. Âşık, tüm halkları seven ve kucaklayan, insanlık için kendini feda edebilen kişidir. Bunun için, önce insanın gönlüne girmek lâzımdır. Gönül, aşkın evi olduğuna göre; önce orayı imar etmek gerekir. Aşkı olmayan gönül taş gibidir.

de sevilen bir varlıktır. Başta insan olmak üzere yarattığı varlıkları çok sever. Mutasavvıf şâirler, eser ve öğütlerinde, Allah sevgisi (ilâhî aşk) üzerinde çok durmuşlardır.

Allah, âlemi yaratmayı diledi ve yarattı. İnsan da beden kalıbına girerek âlemde görev aldı. İnsanın varlığındaki sıkıntı ve tasa da bu ikili durumdan doğmaktadır. Beden beslenmek için bir takım tutkular peşinde koşar, ruh ise Allah katını, ilâhî makamı, yani asıl mekânını ve cenneti özler. İnsan, ruhunu erdemlerle besledikçe daha özgür olur ve sonsuz sevgiyi tadar. Sevgilerin en büyüğü, ikilikten kurtularak birliğe ulaşmaktır.

Âlemdeki her şeyi, ilâhî sevginin eseri, tecellisi ve zuhuru olarak gören mutasavvıflar, bu sebeple kâinatta mevcut her şeyi gönülden sevmişler ve bu sevgi ile Allah'a ulaşacaklarına inanmışlardır. Şâirler, muhabbet ve sevgi yerine daha çok şiirlerinde, sarmaşık anlamına gelen aşk kelimesini tercih etmişlerdir.

Hakiki sevgide veya aşkta, temel unsur Allah'tır. Mecazi aşkta ise konu insandır. Hakiki aşka büyük önem veren mutasavvıf şâirler, beşeri aşka da ilgisiz kalmamışlar, çoğu zaman, beşerî aşkı, ilahî aşka geçmek için köprü olarak görmüşlerdir.

Edebiyatımızda Yunus Emre'den itibaren, mutasavvıf şâirler mecazî aşkı, hakikî aşka ulaşabilmek bir vasıta telakkî ederek mecazî aşk vadisindeki hakikî aşk yolunda ilerlemişlerdir.¹⁰

Yunus Emre ve Eşrefoğlu Rûmî; Hakîkî temaşa eden, O'nu gözetleyen gözün başka bir şeye bakmak istemediğini, O'nu tam anlamıyla benliğinde hisseden ruhun da beden kafesinde kalmak istemediğini şöyle belirtir:

Ol göz ki seni gördü ol neye nazar etsin

Şol cân ki seni duydu tende ne karar etsin

(232/1)

10. Cemal Kurnaz, a.g. m.; a.g.e., Ankara 1997, s.3-4.

Işkunla bilişenler seniün ile buluşanlar

Sen sultana ulaşanlar ebedî ayrılmazmış¹¹

(45/6)

Her âşığın feryât u figânlarına, yanıp yakılmalarına bakılarak, durumdan şikâyetçi oldukları sanılmasın. Aksine onun dermanı yine derdi içindedir. Bütün Hak âşıkları gibi Yunus ve Eşrefoğlu Rumî, dermanı yine aşk içinde bulduğunu belirtmektedir. O kadar ki bir an bile aşksızlığa tahammülleri yoktur.

Âşığın halini ancak bu derde giriftâr olan anlar. Yunus Emre'nin dediği gibi "Âşığın sözü aşksızlara kaya yankısı gibi gelir." Bu özelliğinden dolayı âşıkların sırlarını, gelişi güzel ortaya sermemeleri, aşkın gizli olması gerekir. Âşığı, ancak âşık olanların anlayabileceğini Yunus Emre ve Eşrefoğlu birbirine benzer şekilde şöyle ifade ederler:

Âşıkların hâlini âşık olan bilir.

Aşk bir gizli hazinedir gizli gerektir esrar

(26/7)

Işkuna düşen cânların yoluna baş virenleriün

Işk bülbüli olanların kimse dilin bilmezimiş

(45/4)

Âşıklar, aşk yolunda bütün güçlüklerle katlanırlar. Yunus Emre de Eşrefoğlu Rumî de aşk yolunda her türlü fedakârlığa katlanmak ve bu uğurda ten ve candan vazgeçmek gerektiğini söyler:

Cânlar cânını buldum bu cânım yağma olsun

Assı ziyandan geçdim dükkânım yağma olsun

(271/1)

Beşaretdür bana yanmak yolunda baş u cân virmek

Bu bâzırganlık özgedür irişmez sudı hüsrâna

(99/2)

Eşrefoğlu ve Yunus aşk sarhoşluğundan o kadar memnundurlar ki, hiç ayık kalmak istememektedirler. Onlar, ayıkların, yani akıl ve muhakeme sınırları içinde kalıp onun dışına çıkamayanların sözlerini dinlemek bile istemezler.

Ayık olup oturma ayıksızlar getirme

Severem aşk esrûğün ben ayık olamazam

(188/5)

Ben mest-i ezel gelmişem ben tâ ebed mest giderem

Hiç ayrılmaz esrûklüğüm zühd ü takva neme gerek

(54/5)

Aşk, cihanşümuldür. Ondan daha değerli bir şey yoktur. Aşk uğruna canlar, feda edilmiş, bu duygu en tatlı candan bile vazgeçilerek anlatılmıştır. Hakk'a âşık olanlar iki cihandan vazgeçerler. Aşk, ancak fedakârlıkla öğrenilebilir.

Dostu seven âşıklara aşkı durakdır cânlara

Aşktr yere göğe direk ayruğu hep söz öküğü

(360/8)

Cânlar cânın istersen bu cism ü candan fâriğ ol

Gerçek Hakk'a âşıkisan iki cihandan fâriğ ol

(65/1)

Hak âşığı, aşk şarabını içince kendinden geçer. Onun için önemli olan ilahî güzelliğe (cemâl, dîdâr) ulaşmaktır. Bu nedenle onlar için zâhirî güzellikler bir anlam ifade etmez. Âşığın dünyevî güzelliklerde gözü yoktur. Onun amacı hakiki sevgiliye kavuşmaktır.

Ne tamuda yer eyledim ne uçmakta köşk bağladım

Senin için çok ağladım bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri bir ev ile birkaç hûri

İsteyene vergil onu bana seni gerek seni

(381/7-8)

11.Birinci beyitler Yunus Emre'ye, ikinci beyitler Eşrefoğlu Rumî'ye aittir. Beyitlerin altındaki ilk numara şiir numarası, ikinci numara ise beyit numarasını belirtir.

Bana sen cân yitersin can gerekmez
Seni gerek seni kevineyn gerekmez
(38/1)

Âşıkların, derdi bitmez. Zaten onlar bitmesini de istemezler. Dert onları olgunlaştırır. Âşıklar, maşukun hasretiyle ah edip inlerler, gözyaşları pınar olur.

Hocam âşık olanların işi âh ile zâr olur.
Hasretinden o maşûkun gözü yaşı pınar olur
(45/1)

Seni seven âşıkların gözi yaşı dinmezimiş
Seni maksûd idinenler dünya ahret anmazımış
(45/1)

Hak âşığının tek isteği Hakk'ın didârına kavuşmaktır. Yunus ve Eşrefoğlu da bu isteklerini beyitlerinde şöyle dile getirirler:

Korkmaya tamusundan ummaya hûrisinden
Daim onun maksûdu Hakk'ın didârı gerek
(142/5)

Kim ki dost yolında terk-i can ider
Dost ana didârını ihsân ider
(11/1)

Yunus ve Eşrefoğlu, ilahi aşkın benliği yok ettiğini belirtir:

Benim düriüp bünyâdımı Yunus ezelden adımı
Kestim kamudan murâdımı aşkından ayrılmazam
(189/6)

Beni külli yitürdüm seni buldum
Bu ben sensin ben öldüm ben gerekmez
(38/5)

Aşk, öyle güçlü bir iksirdir ki bir yudum içeni bile mest eder, her şeyi unutturur. Âşık, sarhoşluğunu dahi fark etmeyecek kadar kendinden geçer.

Her kim aşk kadehinden içti ise bir cür'a
Ana ne yâd ne biliş ne esrük ü ne humar
(26/5)

Işk beni yağma kılupdur sen beni sorma bana
Ben beni bilemezsem nite haber virem sana
(1/1)

Âşık, aşksız hayatı, yaşama olarak kabul etmez. Bütün acılara, sıkıntılara rağmen dermanı yine aşkıta arar. Bir an bile aşktan uzak kalmak istemez. Bu uğurda, seve seve can vermeyi kabul eder.

Acep değül senin için ger cân fedâ kılar isem
Senin varlığın cân yeter hoştur cansız kalır isem
(190/1)



Âşıkısan teni terk it canı ko canana git
Tene cânâ kalanın işi hacâlet ta ebed
(4/3)

Yunus ve Eşrefoğlu, farklı yüzyıllarda yaşamalarına rağmen aynı şeyleri hissetmişler ve duygularını birbirlerine yakın deyişlerle ifade ederek etraflarındaki insanlara duygu ve düşüncelerini iletmişlerdir.

Onların amacı, insanların gönüllerinde aşk ateşini yakmaktadır. Onlar, gönle ve sevgiye önem vermişler ve bu dünyaya sadece sevmek ve sevilmek için geldiklerine inanmışlardır. Bu sevgi ışığı, bütün zamanları, hatta günümüzü bile aydınlatmaya devam eder.

Bunun bazı örneklerini görelim:

Niyâzî'nin dilinden Yunus durur söyleyen
Herkes çün cân gerek Yunus düür cân bana¹²
N. Mısrî

Gel gör beni aşk neyledi" demiş Yunus'um
Her varlığı bir başka severmiş Yunus'um
Yıllar yılı meşk eyliyorum ben aşkı
Ah! Sen gibi olsam diye Deroiş Yunus'um (A. 46)
Fuat Bayramoğlu

Yukarıdaki mısralarda, Allah'a ve varlığa olan aşk, yaratılanı yaratandan ötürü sevmek ve yaratılanla yaratanın ayrı olmadığı düşüncesi anlatılır.

Hırslar da boşuna
Paralar da, kavgalar da boşuna
Bir hastaya vardın ise
Bir yudum su verdin ise
Yunuuuuus, Yunus
Gece vakti ev uyur, biz soğuk-ıssız
Odalarda oturur,
Ölümler, toprak, sahipsiz, gölge (A.49)

Behçet Necatigil

12.Hasan Aktaş, a.g.e, s.31 (Şiirlerden sonra verdiğimiz rakamlar bu eserdeki sayfa numaralarını ifade etmektedir.)

Şâirin, Yunus'un şu dizelerinden etkilendiğini açık olarak görüyoruz:

Asırlar boyunca hep tâze ışık
Gönül dergâhında kandil Yunus'um
İman sofrasında bir altın kaşık
Yaşlı gözlere mendil Yunus'um (A.51)
İlhan Geçer

Ey kuzu kuzulayan avcı
Bu ne kadar çok Nemrut
Ne kadar az Yunus Emre (A.53)
Sâlah Birsal

O azıktır çıkınlarda
O ışıktır yakınlarda
Başak yüklü ekinlerde
Harmanda Yunus gizlidir (A.60)
Halil Soyluer

İçimde bir dertli bülbül,
Öter Yûnus! Yûnus diye...
Sâz bahçesinde her gün bir gül
Biter Yûnus! Yûnus! Diye (A.67)
B. Sıtkı Erdoğan

Bir özge katıktır gönül sofrasında
Yunus'un sevgisi, Yunus'un dili
Alp-eren edalı gazi dağlardan
Ünlerken her zaman bir Türkmen seli (A. 76)
Bahattin Karakoç

Hep gönülden söz edersin
Bağrımızı köz edersin
Eğrileri düz edersin
Dertli Yunus, garip Yunus (A.81)

Ayhan İnal

Âşıklara göre dünya bir köprüdür ve içindekiler değersizdir. Dolayısıyla dünya malına aldanmamak gerekir. Dünya malıyla gerektiğinden fazla oyalananlar Allah'a ulaşamazlar.

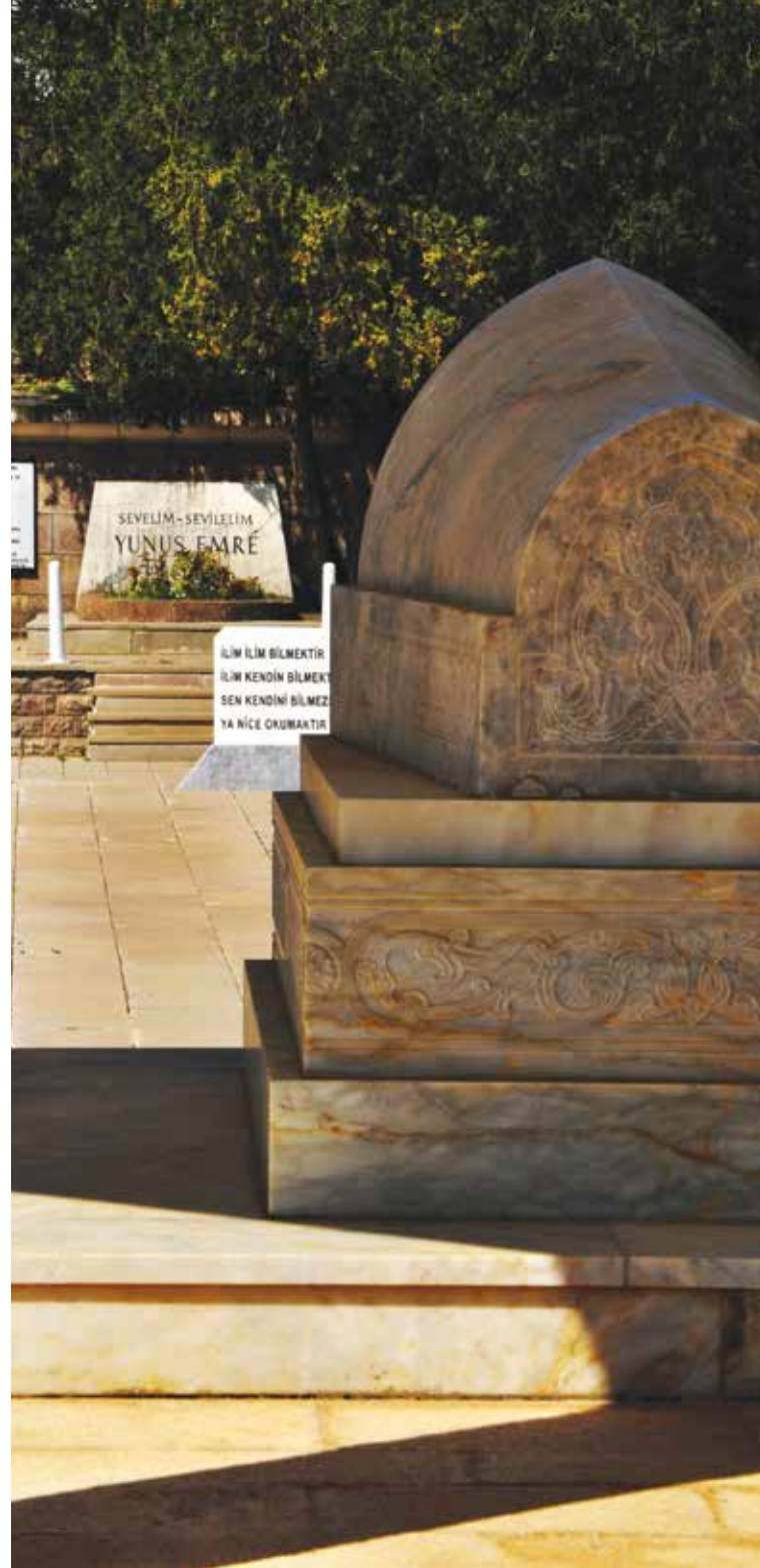
Âşıklara göre dünya bir köprüdür ve içindekiler değersizdir. Dolayısıyla dünya malına aldanmamak gerekir. Dünya malıyla gerektiğinden fazla oyalananlar Allah'a ulaşamazlar. Aşkın tam olarak tarifini yapmak veya kitabını yazmak mümkün değildir. Karakoç'un dediği gibi aşk kâğıda yazılmaz. Eylem, söylemden daha önemlidir. Sevgi, sözden çok bir özdür, mayadır. Eşrefoğlu'nun dediği gibi aşk evine akılla (IQ) girilmez. İnsan olmanın en önemli şartı sevgi dolu bir kalbe sahip olmaktır. Sevgisiz insan, boş bir saray gibidir.

Yûnus, sahip olduğu her türlü varlığı ve yaratılışın temel felsefesini aşkla izah eder. "Gel gör beni ışık neyledi" (404/1-9) redifli şiirinde, aşkın kendisine neler kazandırdığını ve hayatında ne gibi değişimlere yol açtığını söyler.

Sevginin çok şiddetli bir derecesi olan aşk, Türk tasavvuf şiirinde hakiki ve mecazî olmak üzere iki kısma ayrılır. Meczazî aşk, masivaya yani varlıklara karşı aşırı sevgi duyarak gönülden bağlanmak; hakiki aşk da varlığın sahibini bütün can gönlüyle sevmektir. Yûnus'ta olduğu gibi Türk tasavvuf şiirinde, genel olarak mecazî aşk, ilâhî aşka köprü olmuştur. Yûnus takipçilerinin önemli bir kısmı da aynı şekilde onun yolunda yürüyerek mecazî aşkın, hakiki aşka dönüşümünü şiirleriyle ifade ettiler. Özellikle modern Türk şiirinde, bazı Yûnus takipçilerinin sadece üslup ve konu bakımından onun şiirlerini örnek olarak şiirlerini zenginleştirmek istediklerini söyleyebiliriz.

Kaynakça:

1. AKTAŞ Hasan, Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu Çoğulcu Okumalar ve Teorik Çözümler, Edirne 2002.
2. ÇETİN Nurullah, "Mevlânâ'ya Hümanist Deyü Bütan Eylemişler", Edebiyat Otağı, Fikir San'at Edebiyat Dergisi S.17, Şubat 2007.
3. GÜNEŞ Mustafa, Eşrefoğlu Rûmî Divânı, Ankara, 2000.
4. Hamlan Talât Sait "Yunus Emre'nin Humanizması", Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı, Yunus Emre ilie İlgili Makalelerden Seçmeler, Ankara 1990.
5. KURNAZ Cemal, "Mecazdan Hakikate" Divân Edebiyatı Yazıları, Ankara 1997.
6. Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl), Haz. Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, Ankara 1985.
7. PALA İskender, Kitâb-ı Aşk, İstanbul 2005.
8. SARAÇ M. Yekta, Osmanlı'nın Şiiri, İstanbul 2006.
9. TATCI Mustafa, Yunus Emre Divânı, C. I-II, Ankara 1990.
10. Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yay, Ankara 1983.



Mahtumkulu Firâkî'de Tasavvufî Temalar



Hidayet PEKER¹

Türkmenlerin 1040 yılında Dandanakan savaşıyla Gaznelileri yenerek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmaları ve 1055 yılında Tuğrul Bey'in Bağdad'da bizzat Abbasî halifesi Kâim bi-emrillah tarafından "Müslümanların ve Dünyanın Sultanı (Sultanu'l-Muslimîn ve'd-Dünya)" ilân edilmesi, Türkmenleri dönemin en büyük siyasi gücü göstermekle birlikte yaklaşık 400 yıllık İslam medeniyetinin de mirasçısı ve koruyucusu konumuna yükseltmiştir.

Mahtumkulu

Bir medeniyetin bilim ve felsefe zihniyetini tesbit edebilmek için, bu zihniyeti ortaya çıkaran siyasi-askeri ortamı, üzerinde geliştiği coğrafyayı ve topyekûn bu zihniyeti üreten şahıs ve eserleri bilmek ve doğru değerlendirmek gerekir. Oğuzlar kadim yurtlarını terk edip batıya doğru göç ettiklerinde “Bey’in dini boyun dinidir” ilkesine uyarak guruplar halinde İslam dinini kabul etmişler ve bundan sonra “İmanlı Türk (Türk-i İman)” anlamında Türkmen olarak bilinmişlerdir. Özellikle Selçuk Bey liderliğindeki Türkmenler 960 yılından sonra Cend bölgesine (Cend bu günkü Aral gölünün güneyinden Harezmi topraklarına kadar uzanan toprakların adıdır) ve daha güneye (bu günkü Türkmenistan toprakları) indikten sonra hem bölgede hem de İslam dünyasında büyük bir siyasi ve askeri güç olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bilhassa Türkmenlerin 1040 yılında Dandanakan savaşıyla Gaznelileri yenerek Büyük Selçuklu Devleti’ni kurmaları ve 1055 yılında Tuğrul Bey’in Bağdad’da bizzat Abbasî halifesi Kâim b-emrillah tarafından “Müslümanların ve Dünyanın Sultanı (Sultanu'l-Muslimîn ve'd-Dünya)” ilân edilmesi, Türkmenleri dönemin en büyük siyasi gücü göstermekle birlikte yaklaşık 400 yıllık İslam medeniyetinin de mirasçısı ve koruyucusu konumuna yükseltmiştir. Bu mirasçılık özellikle İslami ilimler söz konusu olduğunda daha da dikkat çekicidir. Bu dönemden itibaren Türkmenistan merkezli ciddi bir ilmi araştırma ve eserler ortaya koyma faaliyeti söz konusudur.



Mahtumgulu

Bir millet sadece kendi kültürüne değil aynı zamanda dünya kültürüne de yaptığı katkıyla önem kazanır. Bir milletin kültür ve ilme yaptığı katkı, o milletin yetiştirdiği ilim adamlarına, yazılan eserlere ve ilimin üretildiği şehirlere bakılarak anlaşılabilir. Türkmenistan toprakları 10. yüzyıldan 14. yüzyılın başlarına kadar sadece bulunduğu coğrafyanın değil tüm İslam dünyasının en önemli ilim, kültür ve tarım bölgesidir. O dönemde bölgenin diğer ilim merkezleri ile birlikte Ürgenç, Merv, Serahs, Nesa, Dehistan ve Amul ilim, edebiyat, sanat ve ticaretin üretildiği önemli merkezler olarak bilinmektedir. Bugün dahi bilinen dünyaca meşhur pek çok ilim

adamı yukarıdaki merkezlerde doğmuş ve ilmi hayatlarını başka bölgelerde sürdürmüşler ve aynı zamanda pek çok ilim adamı da başka yerlerden bu merkezlere gelip ilmi faaliyetlerini burada yürütmüşlerdir.

Türkmen kültürü içerisinde, İslam düşüncesinin tek bir veçhesini değil, hemen hemen bütün yönlerini temsil eden çok büyük alimler yetişmiştir. İslam düşüncesinin temel faaliyet alanları olarak şeriat, tarikat, hakikat alanlarında etkili ve belirleyici olmuş pek çok ilim adamı bu coğrafyanın ürünüdür. Bu durum, Türkmen düşüncesinin dini ve din dışı ilimler arasında muazzam bir denge kurduğunu açıkça göstermektedir. Dil ve edebiyat alanında Azadi, Mahtumgulu, Nurmuhamed Andalib, Mollanefes vs.; tefsir, hadis, fıkıh, kelim, akaid ve genel olarak şeri/dini ilimler alanında Serahsiler, Nesailer, Merveziler; felsefe ve dünyevi ilimler alanında Farabiler, Biruniler, İbn Sinalar; tasavvuf ve tarikat alanında da Yeseviler, Hemedaniler ve Necmeddin Kübralar klasik Türkmen düşüncesinin hem zenginliğini hem de şumulünün boyutlarını göstermektedir. Şunu da söylemek mümkündür ki, modern Türkmen düşüncesi de bu farklı alanların etkisi içerisinde kendini geliştirmiştir.

Türkmenistan, medeniyet tarihimizin en önemli unsuru olan tasavvuf alanında Ebu Said Ebu'l-Hayr'dan Mahmud Pehlivan'a kadar pek çok büyük şahsiyetler yetiştiren bir bölge olarak her zaman dikkat çekmiştir. Özellikle Hoca Yusuf Hemedani hem bu bölgenin İslamlaşmasında hem de tasavvuf tarihinin önemli isimlerinin yetişmesinde oldukça etkili olmuş bir ilim adamıdır. Onun yetiştirdiği mutasavvıflar içerisinde öne çıkanlar şunlardır: Abdullah Berki, Hasan Andaki, Abdulhalık Gocduvani ve Ahmed Yesevi.

Türkistan bölgesi özellikle Türkler arasında halen de oldukça yaygın olan birtakım tarikatların doğuş yeri olarak bilinmektedir. Bunlar içerisinde Ahmed Yesevi'nin kurduğu Yesevilik, Necmeddin Kübra'nın kurduğu Kübrevilik ve Behaeddin Nakşibend'in kurduğu Nakşibendilik başlıcalarıdır. Bu tarikatlar tarihte olduğu gibi günümüzde de insanlığı aydınlatmaya devam etmektedir. Bütün bunlara ilaveten Anadolu'nun İslamlaşması da büyük oranda bu tarikatlarda yetişen dervişler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

1. Yrd.Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.



Mahtumkulu

Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerindeki ana konu hiç şüphesiz ki, ilahi aşk temasıdır. Bu da onun mutasavvıf bir şair olduğunu göstermektedir. Bir mutasavvıf olarak Mahtumkulu'nun geleneksel tekke içerisinde yetiştiğine dair açık deliller yoksa da, onun "üveysi" bir derviş olduğunu söylemek pekala mümkündür.

XIII. yüz yılda yaşamış olan, Türkmenlerin millî şairi Mahtumkulu Firâkî, hem Türkmen kültür hayatının en önemli mimarlarından biri, hem de Türkmen şiirinin en büyük temsilcisidir. O, diğer önemli Türkmen şairler Devletmammed Azâdî, Nurmuhammed Andelip'le aynı çağda yaşamış ve Seydî, Zelili ve Mollanepes gibi sonraki şairlere kaynaklık etmiştir. Mahtumkulu'nun şiirleri, bir yandan halk dilinin sadeliği içerisinde dile gelen aşık-bahşi tarzının en güzel örneklerini sunarken, diğer yandan klasik doğu şiirinin belli başlı temsilcileri olan Nizâmî, Sâdî, Hâfız, Ali Şir Nevâî ve Fuzûlî gibi üstatların tarzını içinde barındırmaktadır.*

Mahtumkulu'nun şiirlerine baktığımızda iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, adalet ile zulmün, mertlik ile namertliğin, yiğitlik ile korkaklığın, cömertlik ile cimriliğin sıkça mukayese edildiğini görürüz. Bunun yanı sıra Türkmenlerin birlik ve beraberliği, bu dünyanın geçiciliği, Allah'a imanın en büyük fazilet olduğu gibi konular da onun şiirlerinde çokça ele alınmaktadır.

Mahtumkulu Firâkî'nin şiirlerindeki ana konu hiç şüphesiz ki, ilahi aşk temasıdır. Bu da onun mutasavvıf bir şair olduğunu göstermektedir. Bir mutasavvıf olarak Mahtumkulu'nun geleneksel tekke içerisinde yetiştiğine dair açık deliller yoksa da, onun "üveysi" bir derviş olduğunu söylemek pekala mümkündür. Feridüddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya adlı eserine göre Üveysî demek, Allah'ın delaletiyle Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden feyz alan velî demektir. Bu, rüyada bir şekilde O'nu görüp talimatını almak suretiyle olur. Bu şekilde velayet mertebesine ermiş bazı mühim sufilerden

bahsedilir. Şu halde bu anlayış çerçevesinde Üveysî, mürşidi doğrudan doğruya Allah'ın yardımıyla Hz. Peygamber'in ruhaniyeti olduğuna göre, bu ancak tam bir teslimiyetle olur. Bu kimseler suretten ziyade 'hal', 'etvar', 'meşreb' ve 'mizaç' tezahürlerinden ibaret bir neş'eye bürünürler; manevî zevkin en yüksek derecesine ulaşırlar ve Fena fî'r-Resul (Resulün varlığında yok olma) makamına erişirler. Mahtumkulu da bir sufi olarak eğitimini bizzat ilahi inayet sonucu elde etmiştir. Tasavvuf kültüründe "hakikat bilgisinin belirli bir terbiye sürecinden geçmeksizin, ilahi inayet sonucu elde edilmesi" anlamına gelen ve "bade içme" sembolü ile anlatılan bu durumu Mahtumkulu bizzat yaşamış ve hakikatin bilgisini bizzat Muhammed Peygamberin emriyle erenlerden elde etmiştir. O, bu durumu "Turgıl Dediler" şiirinde şöyle anlatmaktadır:

Bir gece yatırdım tünün yarında

Bir dört atlı gelip turgıl dediler.

Haber bermiz sana fırsat cayında

Şol yerde erler bar görgil dediler.

.....

Resulullah aydı:Ashaplar yörün

Oğlanı uzatın bir bata berin

Buyurdu dört atla eltip tapşırın

Getirgen cayında koygıl dediler.

Sufilere göre cismanî sohbet olduğu gibi ruhanî sohbet de vardır. Fakat bu, çok zor olup nadir kişilere nasip olan bir durumdur. Mahtumkulu da

bu durumu sıkça yaşamıştır, mesela şiiirlerinde Hz. Ali, Hızır ve büyük evliya ile sohbet ettiğini bizzat belirtmektedir. Bu mertebeye erişen ve Üveysî denilen kişilerce ortak olan bir özellik vardır ki, ruhanî sohbet ancak bununla mümkündür. Bu özellik, şuuraltı hayatın kuvvetliliği ve şiddetli bir cezbeyle sahip olmaktır. Bu cezbe (yani ilahi aşkın tesiriyle kendinden geçme durumu) kendinde bulunan kimse, artık dış dünyaya ait bütün bilgisini kaybeder ve devamlı ilahî müşahede altına girer. O artık iradesinin sahibi olmayıp, yöneticisi Cenab-ı Allah'ın bizzat kendisidir. Mahtumkulu bunu şöyle ifade etmektedir:

*Çıkardım baştan imdi dünya hevesi mutlak,
Ne ferşe ayak bastın, dolan bir özüne bak,
Kül bolup, yeke savrul, ol güzerde canın yak,
Lazım oldu okumak "ene'l-hak" u "mine'l-hak",
Mey içip meyhaneden, mestâne boldum imdi.*

*Mahtumkulu, her zaman neyleyin olmay giryân,
Fikir lâyma battım, çikabilmez men bir yan,
Gövede harap, ten türap, gönümün şehri virân,
Can, ceset, dil, akıldan ayrılıp kaldım üryân,
İş geldi, başa düştü, merdâne oldum imdi.*

Tasavvuf edebiyatında "mecazi aşktan (insani aşk)" "hakiki aşka (ilahî aşk)" intikalini sembolik olarak anlatıldığı, Leyla ve Mecnun, Tahir ile Zöhre, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, Arzu ile Kanber, Aşık Garip ile Şah Senem gibi halk hikayelerinin Mahtumkulu'nun şiiirlerinde fazlaca yer alması da, ilahî aşkın amaç olarak tesbit edildiğini göstermektedir. Aynı şekilde "mey", "meyhane", "aşk şarabı", "raks" gibi motiflerin kullanımı da, onun mutasavvıf bir şair olduğunu göstermektedir.

Büyük mutasavvıfların "şatahat" türünden ifadelerini de Mahtumkulu'nda görmekteyiz. Şatahat ya da şathiye, aşırı tecellî ve feyz gelen velîlerden, dine uymaz gibi görünen bir takım sözlerin zuhur etmesidir. Dıştan bakınca, bu sözlerin hiç bir mânâsı yokmuş gibi görülür. Ancak, sûfinin ruhanî yükselişte ulaştığı farklı varlık alanı açısından, o sözler ele alınınca, anlaşılabilirlik durumu ortadan

kalkar. O, bunu en güzel şekilde "Mihrap Haysı Bilmedim" adlı şiiirinde dile getirmektedir:

*Abdal bana ebed câmın sunalı
Mescid haysı, mihrap haysı bilmedim
Ol güdâzda canım erip yanalı
Âbâd haysı, harap haysı bilmedim.*

*Mahtumkulu ol mekanda meks etti
Şeyhler turdu, yiğitler dey raks etti,
Her eşyadan yâr cemali aks etti,
Âb haysıdır, şarap haysı bilmedim.*

Bu tür şatahatların, dönemin mollaları tarafından hiç de hoş karşılanmayacağı açıktır. Bu durumun farkında olan Mahtumkulu, mollaların bu tavrını da eleştirmektedir:

*Mollalar galat der aydan sözüme
Sıya alıp kara tartar yüzüme
Kılan kârı türütlüptür gözüme
"Kur'an'a" hadisler yazıp başladı.*

Mahtumkulu, tasavvufî ahlak yoluyla halkı iyiye ve doğruluğa çağıran büyük bir mürididir. Zaten içinden çıktığı toplum da tasavvuf kültürüne oldukça aşinadır. Tasavvuf tarihinin büyük sufilerinden Ebu Said Ebu'l Hayr, Necmedin Kübra, Hoca Yusuf Hemadani ve müritleri bu topraklara nefes vermiş büyük şahsiyetlerdir. Aynı şekilde Mahtumkulu tarafından "iklimin eyesi (iklim sahibi)" olarak adlandırılan Ahmed Yesevî de kendi döneminde oldukça tanınmaktadır. Sıkı bir mümin olan Mahtumkulu'nun tasavvuf anlayışı da tamamıyla "Kur'an"dan kaynaklanmaktadır:

*Her bir yiğit öyde handır
Nâmert başaramaz, zenândır
Pîrler, sofular nâdândır
Kolda "Kur'an"ı bolmasa.*



Azerbaycan Şiirinin Güçlü Sesi BAHTİYAR VAHAPZADE

Mustafa ÖZÇELİK¹

Bahtiyar Vahapzade, Azerbaycanlı şairler arasında Türkiye’de en tanınmış olanıdır. Bu yüzden ben de pek çok kişi gibi onun ismini çok önceden duydum. “Yunus Emre’ye Adanan Şiirler” isimli bir çalışma yaparken Türk Edebiyatı dergisinde onun “Yunus Emre’ye” başlıklı şiirini okumuş ve çok sevmiştim. Bu şiir hâlâ hafızamdadır. Şöyle diyordu Yunus için;

*-Bir yerde ölüp,peki niye bin yerde doğdu?
-Aşkında yanarken yeniden bir daha doğdu.
Şiirindeki hikmetli satırlarda doğdu.*

*-Bir yerde ölüp, bes niye min yerde mezar?
-Her kazılır çünkü gönüllerde mezarı.
Otlarda, çiçeklerde ve güllerde mezarı.*

*-Efsane mi gerçek mi? Bu insan, nasıl insan?
-Varlık sesidir kopmuş o, Türk’ün kopuzundan.*

1.Mustafa ÖZÇELİK,Eğitimci, Şair Yazar.

Vahapzade'nin sonradan başka şiirlerini de okudum. Ufku geniş, ülkesinin ve bütün Türk dünyasının meselelerine karşı hassas, mağdur bir ülkenin vicdanının sesi olan bir şairdi. Onu okurken yer yer Mehmet Emin Yurdakul'u, Yahya Kemal'i, Mehmet Akif'i hatırlamamak mümkün değildi. O da, kendi şartları içinde bu şairlerin hissiyatını taşıyan şiirler yazmıştı.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin düzenlediği "Türkçe'nin 8. Uluslararası Şiir Şöleni" vesilesiyle Bakü'ye gitmek için hazırlanırken Bahtiyar Vahapzade'yi hatırlamamak bu yüzden mümkün değildi. Mezarını ziyaret etmeli ve mümkün olursa Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış şiir kitaplarını almalıydım.

Bu arzum, seyahatimizin hemen ertesi günün sabahında gerçekleşti. Sabah kahvaltısından sonra Devlet mezarlığı diyebileceğimiz ve içinde Haydar Aliyev'in de mezarının bulunduğu yere gittik. Bahtiyar Vahapzade de aynı mezarlıkta yatıyordu. Aliyev'e çelenk konulurken Vahapzade'nin başında herkesin ellerini açıp dua okumaya başlaması onun diğer şair arkadaşlar tarafından da sevilip sayıldığını, dahası benimsendiğini gösteren bir husustu. Zaten farklılığı mezarından da belliydi. Son derece şatafatlı denilebilecek mezarların yanında onunki çok sade idi.

Seyahatimizin ertesi günü Kafkas Üniversitesi'ne gittik. Şiir şöleni burada icra edilecekti. Dahası bu şölen Bahtiyar Vahapzade'nin hatırasına adanmıştı. İçimden yine onunla ilgili kimi düşünceler geçirirken programın akabinde üniversite yönetimi hepimize birer armağan paketi verdi. İçinde kitap olduğu anlaşılıyordu. Hemen açtım. Kitaplardan biri Azerbaycan'ın kapanmayan yarası Karabağ üzerine yazılmış şiirlerden oluşan bir antoloji idi. Diğeri ise "Bahtiyar Vahapzade" ile ilgiliydi. Her iki kitaba da elbette çok sevindim. Ama Vahapzade'yle ilgili kitap daha bir sevindirdi beni. Nihayet onun hakkında daha geniş malumat edinebileceğim bir kaynak vardı elimde.

Otele gider gitmez, odama çekilip kitabı okumaya başladım. Yanılmamıştım, onunla ilgili düşüncelerimden. Gerçekten de Azerbaycan edebiyatının en güçlü kalemlerinden biriydi. Ama şairliği sadece şiir yazmaktan ibaret görmeyen ve şiirini bir meseleye adayan bir şairdi. Kitabın başına alınan şu mısraları onun bir manada şiirden ve şairlikten ne anladığını göstermeye yetiyordu:

*Şair-fikirlerin çarpıman seli
Şair-hakikatin mugannisidir.*

*Şair-tabiatın konuşan dili,
Şair-cemiyetin isyan sesidir.*

*Şair-zamanenin, asrın vicdanı,
Şair-tarihlerin şerefi, şanı.*

*Şair-bu dünyaya zamanın sözü,
Şair-hakikatin, hakkın ayınası.*

Kitap boyunca, onun acılarıyla, mücadelelerle geçen hayatından kesitler okudum. Ortaya çıkan sonuç şu idi. Vahapzade, Azerbaycan'ın yetiştirmiş olduğu en büyük şairlerden biriydi. Şairdi ama bunu aşan bir yönü de vardı. Bir tefekkür ehliydi. Ülkesinde, dünyada olup bitenleri takip eden, bunları tahlil etmeye çalışan, hadiseler karşısında bigâne kalmayan bir entelektüeldi. Bir aksiyon adamıydı.

Hayatının seyrine bakıldığında bu onurlu duruşu hemen fark ediliyordu. Çocukluk yılları, Rusya'nın ülkesinde egemenlik kurduğu acılı yıllara denk geliyordu. Doğup büyüdüğü şehirde nice acılara, ölümlere tanık olmuştu. Bütün bu tanıklıklar, onu yazmaya yöneltmiş, hayatın ikinci döneminde Sovyet ideolojisini tenkit eden yazılar, şiirler kaleme almış, bu yüzden kimi zaman baskılarla, tutuklanmalarla karşı karşıya kalmıştı.

Hayatının üçüncü dönemi ise Sovyetlerin dağılması yıllarına tekabül eder. Bu yıllar, ülkesinin de diğer Türkî Cumhuriyetler gibi bağımsızlık mücadelesine giriştiği yıllardır. Her şeyin yoluna gireceği beklenirken ülkesi bu defa Karabağ işgaliyle karşı karşıya kalır. Karabağlılar mülteci durumuna düşer. Çok sayıda şehit verilir.

Ona saygı duymamızı gerektiren bir olay da sudur: Ruslar, 20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'ye ayak bastıklarında, halkıyla birlikte Rus tanklarının karşısına çıkanlardan biri de odur ve Rus generale "Sen benim milletimin kanına giren faşistsin." diyerek işgale razı olmayacaklarını haykırır ve generalin yüzüne tükürür.

Şiirlerine bakıldığında bütün bu zorlu hayatın izleri görülür. Ama onunki, sadece ülkesinin işgali, halkının çektiği acılarıyla sınırlı bir hassasiyet değildi. Bakış açısında ortak anlayış insan meselesidir.

Türkiye ile Azerbaycan “Bir ananın iki oğlu”, “Bir çınarın iki kolu”dur. Din, dil, ideal birlikteliği söz konusudur. Dolayısıyla “bir millet ve iki devlet”tir bu iki ülke...

İnsanların özgür yaşamalarını ister. Baskıya, işgale, zulme karşı durur. Bu yüzden böylesi zor zamanlarda yazdıkları Azerbaycan halkından geniş bir ilgi görür. Eserleri elden ele dolaşır. Kalem gücü, elbette uzun vadede silahtan güçlüdür. Halkına verdiği direniş duygusu Rusları rahatsız eder ve sık sık sorgulanır. Üniversitedeki görevinden uzaklaştırılır.

Vahapzade, geniş bir bakış açısına sahip bir şairdir. Türk Cumhuriyetlerinin ve Azerbaycan'ın Türkiye ile siyasi, kültürel, ekonomik anlamda münasebet kurlmalarının önemi üzerinde sıkça durmaktadır. Ona göre Türkiye ile Azerbaycan “Bir ananın iki oğlu”, “Bir çınarın iki kolu”dur. Din, dil, ideal birlikteliği söz konusudur. Dolayısıyla “bir millet ve iki devlet”tir bu iki ülke... Bu anlayışın bir tezahürü olarak Türkiye’ye de gelir; düşlediği gibi bulamaz burayı ama yine de bir umuttur Türkiye onun için. Bu yüzden şairlerinin büyük bir bölümü Türkiye sevdasıyla yüklüdür.

Benim şu ana kadar olan okumalarımın Türk Cumhuriyetlerindeki şairlerin şiirlerinde daha çok bir hamaset gözleniyor. Oysa Vahapzade’de durum böyle değil. Onda millî duyarlık kadar dini duyarlık da son derece güçlü... Hatta belki de Yunus Emre’ye olan derin hayranlığından dolayı mistik bir hava bile görülmekte... Mesela “Ağaç” şiiri bunun bir örneğidir. “Kadir gecesinde sabaha kadar/Allah’ın adını zikreden ağaç” diyebilmek böyle bir hassasiyetin ürünü olmalıdır. Yine “Allah”, “İnançtan İmana”, “Ezan Sesine Secde”, “Ezan sesleri”, “Peygamberimiz”, “Ya Rab” gibi şiirleri bahsettiğimiz dini hassasiyetin örnekleri olarak görülmelidir.

Vahapzade, şiirle de yetinmemiş; piyesler, hikâyeler, makale ve denemeler de kaleme almıştır. Onun fikri şahsiyeti bu eserlerde daha bariz olarak görülmektedir. Vatan, millet, din, ahlak, ana dil, sosyal yozlaşma gibi meseleler bu tür yazılarının ana konusunu teşkil eder. Onun bu yazılarında bir ahlakçı tavır da görülür ki, Sovyet dağılmasından sonra gerçekten her manada darmadağın olan bir ülkede bu meselelerin dile getirilmesi son derece önemlidir.

Onunla ilgili söylenecek daha pek çok söz var ama bunlar yeni yazıların konusudur. Burada son söz olarak şunu da belirtmek isterim. Türk Cumhuriyetlerindeki şairler Türkiye’deki yazar ve şairlerden habersizler. Tanıdıkları tek isim Nazım Hikmet... Fakat, Sovyet dağılmasından sonra, Türkiye’ye öğrenim için gelen gençler vasıtasıyla başka isimler de artık onların gündemine girmeye başlamış. Fakat Vahapzade, bu manada da farklı bir şair.. Bir röportaja verdiği cevaplardan onun Yunus Emre’ye, Mehmet Akif’e, Yahya Kemal’e, Faruk Nafiz’e, Yavuz Bülent Bakiler’e, Divan ve Halk edebiyatı şairlerimize aşina olduğu anlaşılıyor. Onun özgünlüğü de buradan kaynaklanıyor.

Bu da şunu gösteriyor: Onlar bizi tanımalı; biz de onları tanımalıyız. Bugün kimi edebiyat dergilerinde Fransız, İngiliz, Alman vb. şiirden tercüme yer almakta... Bu durumda şu soruyu sormak gerekir. Dergilerimizde neden bir Azerbaycan, Kazakistan hatta açığı daha da geniş tutacak olursak İran, Afganistan, Irak, öte yandan Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek şiirleri yer almaz. Yaşadığımız dünya, kafamızı kuma sokacağımız bir dünya değildir. Aslında hiçbir zaman da böyle olmadı. Kendimizi, çevremizi ve dünyayı tanımak, anlamak gibi bir mecburiyetimiz var. Bu anlamda Vahapzade, Azerbaycan şirini tanımak, o topraklarda olup bitenleri anlamak açısından önemli bir imkân olarak karşımızda duruyor.



Nasreddin Hoca El Yazmaları

Bekir ŞAHİN¹

Ülkemizde, Türk dünyasında, komşu ülkelerde adeta bir güldürü ustası; bilgi, hikmet ve nükte dehası olarak bilinen Nasreddin hoca aslında Anadolu Yunus Emre'si gibi, Hacıbektaşlı Veli'si gibi zirve şahsiyetlerden biri ve aynı misyonun insanıdır. Elimizdeki bilgilere göre Nasreddin Hoca 13.yy. da Anadolu'da yaşamış, sevenleri tarafından da mezarı türbe haline getirilmiştir. Asırlardır bu türbe Türk halkının ziyaretgâhı olmuştur. Fıkraları da Türk insanının pratik zekâsını ve espri anlayışını yansıtmaktadır. Yaşadığını kabul ettiğimiz 13. yüzyıldan günümüze kadar artan bir ilgi, bilgi ve sevgiyle taşınan Nasreddin Hoca fıkraları günümüzde inanılmaz sayılara ulaşmıştır. Ona ait olan olmayan hatta olmaması gereken fıkralar da hocaya maledilmiş hatta bunlar yazma eserlerde de yer almıştır.

Günlük hayatta bunları anlatmak, yazmalarda yer vermek bir zenginliği değil, kirliliği beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak da Nasreddin Hoca'nın temsil ettiği kimlikle asla bağdaşmayan fıkralar onun adına anlatılmış, onun adına yazılmıştır. Bunun altında hocamızın

1. Bekir ŞAHİN, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü



temsil ettiği inanişaya karşı olumsuz duygular yatmaktadır.²

Bugün“elyazmaeser” kavramıkâğıtüzzerine yazılan kitap belge olarak algılanmaktadır. Aslında yazılı dünya tarihinin başlangıcından matbaanın bulunmasına, hatta matbaanın 1726’da İbrahim Müteferrika’nın ilk baskı kitabının gerçekleşmesine kadar 974 yıl, yani yaklaşık 1000 yıl el yazması eserler üretmişiz. Bu eserler, birçok konuda birinci dereceden kaynak olarak görülebilmektedir. Ancak Nasreddin Hoca’yla ilgili el yazmalarına gelince aynı düşünceyi taşımamaktayız. Çünkü Hoca’yla ilgili yazmaların en eskisi bile hoca’nın ölümünden yaklaşık 300 yıl sonra istinsah edilmiştir. Yazmaların çoğunda tarih bulunmadığı gibi müstensihlerde belli değildir. Yine el yazması eserlerde bir gelenek haline gelmiş olan birebir istinsah Nasreddin Hoca yazmalarında görülmemektedir.

Üzerinden yaklaşık 700 yıl geçmesine rağmen Nasreddin Hoca’nın ömrü boyunca kendisine maledilmiş fıkralar ve kendisi hakkında yapılan incelemeler hala tamamlanmış değildir.

Nasreddin Hoca fıkralarının ilk olarak nerede ve nasıl derlendiği konusuna kesin bir cevap vermekte oldukça zordur. Öyle ki ülkemizde bulunan yazmalar bile son 300 yıla aittir.

Bugüne kadar ele geçen belgelerden hareketle en eski yazmanın içinde 43 fıkranın bulunduğu, 1571 Tarihli “Hikayat-i Kitap-ı Nasreddin” adlı eser olduğu söylenmektedir. Oxford’da bulunan bu eser Hüseyin isimli bir kişi tarafından istinsah edilmiştir.³

Nasreddin Hoca’dan söz eden en eski yazma eser Ebu’l- Hayr er Rumi tarafından yazılan ve Fatih’in oğlu Cem Sultan’a sunulan Saltukname’dır. Bu eserde iki fıkra vardır.⁴



Nasrettin Hoca’nın doğduğu ev



Nasrettin Hoca’nın Akşehir’deki Türbesi

1. Prof.Dr. Saim SAKAOĞLU, Nasreddin Hoca fıkralarından seçmeler, AKÇAĞ Yayınları, Başer Mat. Ankara 2005,s.13

3.Yrd. Doç.Dr. Burhan PAÇACIOĞLU, Letaf-i Hoca Nasreddin üzerine bir inceleme, Türklük Bilim Araştırmaları Sayı 3, s.127-128 Sivas 1996

4.Ebu’l-Hayr er-Rumi, Saltukname, 889 H. (1473),449 Sayfa, Edirne’de abadi kâğıda nesih hatla yazılmış, Kütüphane memuru Rakıp Önen tarafından Bor kütüphanesine bağışlanmış olan kitap şimdi Konya Bölge Yazma Eserler kütüphanesinde bulunmaktadır.



Nasrettin Hoca Beldesi'nden bir sokak

Lami-i Çelebi'nin (Ö.1532) "Letaif" inde Nasreddin Hoca'nın adı verilerek 3 fıkrası, adı verilmeden de 10 fıkrası anlatılmaktadır.⁵

Nasreddin Hoca'dan söz eden eski kaynaklardan birisi de Güvahi'nin 1527 yılında yazdığı "Rendname" de Nasreddin Hoca adı verilerek iki fıkrası anlatılmaktadır. Adı geçen eser sadece atasözlerimizin en zengin kaynaklarından biri değil, aynı zamanda Nasreddin Hoca fıkralarını içeren bir kaynak durumundadır. Bu kaynak 16.yy. da Nasreddin Hoca fıkralarının halk arasında yaşadığını göstermektedir.⁶

Nasreddin Hoca'nın fıkraları 15. yy. dan sonra yazılı kaynaklara geçmiş 16. yy. da ise Hoca'nın fıkraları derlenmiş ve yazma kitaplar haline getirilmiştir.

Bu yazmaların sayısı; en son tespitlere göre 59'dur.⁷

Bu 59 adet Nasreddin Hoca yazmalarından 13 tanesi Türkiye'nin değişik kütüphanelerindedir. Diğerleri, başta Fransa olmak üzere İngiltere, Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya gibi ülkelerin kütüphanelerinde bulunmaktadır.

5.Lami Çelebi, Letaif, 232x150-152x100 mm ebadında, sarı renkli ipek kâğıt üzerine rikahat ile Ahmet Remzi Dede el- Mevlevi tarafından yazılmıştır. Teklif tarihi 953 H. (1546)dır. Sırtı gri renkli cilt bezi ile kâğıt kaplı karton cilt içerisinde 12 satır, 232 sayfadır. Konya bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde, Prof. Dr. Nazif UZLUK koleksiyonu içerisinde yer almaktadır.

6.Dr. Mustafa DUMAN Tarih ve Toplum Cilt 11 s 143-144 İstanbul 1989
7.Dr. Mustafa DUMAN Nasreddin Hoca Kitapları Açıklamalı Bibliyografya (1480-2004) Turkuaz yayınları

Biz bu yazımızda Türkiye'de değişik kütüphanelerde bulunan Nasreddin Hoca el yazmalarını tanıtacağız.

1-Hikayat-ı Nasreddin Hoca, Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanesinde bulunan eser; no: 731'de kayıtlıdır. 1212 H (1797-98), tarihinde istinsah edilmiştir. 24 yaprak olan yazma. 20x14,5 ve 15,5x10 cm. ebadındadır. Yazmada 60 fıkra vardır.

2-Hikayat-i Hoca Nasreddin, 1191 H. (1777) tarihinde istinsah edilen eser Ankara-Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde, İsmail Saip Sencer Kitapları arasında, 1/4838, numara ile kayıtlıdır. 142 yaprak olan yazmada 194 fıkra vardır. Bunların 144'ü Nasreddin hoca fıkralarıdır.⁸

3-Hikayat-i Nasreddin Hoca, bu yazma eser 1292 H. (1876) yılında vakfedilmiştir. Antalya-Elmalı Halk Kütüphanesinde, 3032 numara ile envantere kayıtlıdır. 78 yaprak olan bu eser. 20,4x15,8 cm. ebatlarındadır. Halen Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan, ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği tespit edilemeyen bu kitap 8 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kendisiyle halk arasında olan olayları anlatan fıkralar,

8.Hasan Özdemir, 1 Nasreddin Hoca'yla ilgili İki Latife Mecmuası", I.Milletler arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, HAKAD Yayını, Ankara, 1990, s. 287-302



Nasreddin Hoca Köyü-Eskişehir

ikinci bölümde kendisiyle beyler arasındaki fıkralar, üçüncü bölümde ise kendisiyle hanımı arasındaki münasebetleri anlatan fıkralar, dördüncü bölümde kendisiyle oğlu, beşinci bölümde kendisiyle suhtası, altıncı bölümde kendisiyle kadınlar, yedinci bölümde merkebi ile ilgili, sekizinci bölümde öküzleriyle ilgili fıkralar anlatılmaktadır.

4- Hikayet-i Nasreddin Hoca: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Yazmaları, No: 6272, [İstinsah tarihi 18. yy. sonu 19. yy. başı olabilir], 8 yapraktır. 23x15,5 ve 18,5x13,5 cm ebadında, çok bozuk bir Rik'a yazı ile yazılan bu kitap kâğıt, yazı ve mürekkep özelliklerine bakılırsa 18. yy. sonunda ve ya 19. yy. başında kaleme alınmış olabilir. Yine bu kitapta 8 bölümden oluşmuştur. "Ey cemaat ne diyeceğimi bilir misiniz?" diye bilinen fıkrasıyla başlayan kitapta bölümler ayrı ayrı zikredilmektedir. Her fıkranın başına soluk kırmızı renkte (Hikayet) kelimesi yazılmıştır. Bu kitapta 134 tane Nasreddin Hoca, 2 tane de Sivrihisarlı fıkrası yer alır. Bu fıkralar genelde hocanın çok bilinen ve yaygın olan fıkralarıdır.⁹

5- Letaif [Nasreddin Hoca Yazması], [18. yy.] Mustafa Canpolat özel kitaplığında bulunmaktadır.

Yazmada, 20 tanesi Nasreddin Hoca'ya ait 34 latife vardır.¹⁰

6- Letaif, 1239-1243 H. (1823-1827), M.Sabri Koz Kütüphanesinde bulunan eser, 43 yapraktır ve 21x13 cm ebadındadır. Yazmada 9 Nasreddin Hoca fıkrası vardır. Ayrıca Nasreddin Hoca'ya atfedilerek anlatılan 6 fıkrada başka kişiliklere bağlı olarak anlatılmaktadır.¹¹

9.Günay Kut, "Nasreddin Hoca Hikayeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, HAGEM Yayını, Ankara, 1992, s.153-189 Yazmanın tanıtımı için bkz.: M. Sabri Koz, "İncelenmiş Bir Nasreddin Hoca Yazması ve Buradaki Fıkraların Üç Eski Basma ile Karşılaştırılması", I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, HAKAD Yayını, Ankara, 1990, s.209-224

10.Hasan Özdemir, "Nasreddin Hoca'yla ilgili İki Latife Mecmuası" I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, HAKAD Yayını, Ankara, 1990, s.287-302

11.M. Sabri Koz, "Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ve İncili Çavuş fıkralarıyla bazı tarihsel fıkrası tipleri ihtiva eden bir yazma " Letaif Mecmuası ", İpek Yolu Uluslar Arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları:1623, Ankara, 1995, s.331-345

7- **Letaif**, 18. Yüzyıl, İstanbul'da, İlimiyeden bir zatın kitaplığında bulunan yazmada 48 Nasreddin Hoca Fıkrası vardır. Bahaî [Veled Çelebi], bu fıkralardan 30 tanesini yayımlamıştır. 18 fıkrayı müstehcen oldukları gerekçesiyle kitabına almamıştır.¹²

8- **Letaif-i Nasreddin Hoca** (Burhaniye Tercümesi), Seyyid Burhaneddin Mevlevî'nin müellif hattı eseridir. 7 Muharrem 1305 (19.9.1887), Afyon-Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, No: 8315 kayıtlıdır. Şu anda Ankara Millî Kütüphane'de bulunan eser 30 yapraktır. 21x16.3 ve 15,5x11,2 cm ebatlarındaki yazmada 121 fıkra ve açıklamaları vardır. Bu açıklamalarda fıkralara tasavvuf felsefesi ile ilgili anlamlar verilmiştir.¹³

9-**Letaif-i Nasreddin Hoca Rahmetullahialeh:** Rabiyülevvel 1268 H. Elbistan, (Nisan 1844), M. Sabri Koz Kitaplığında bulunan eser, 39 yapraktır. 16x11,5 cm¹⁴ ebadındadır. 10- Letaif-i Hacı Nasreddin Aleyhirrahme; TTK. Kütüphanesi, No:192'da kayıtlı olan yazma 43 yapraktır. Eserde 43 fıkra vardır.¹⁵

11- **Mecmua-i Letaif**, Ahmet Hamdi Tanyeli özel kitaplığında.¹⁶

12- **Menakıb-ı Nasreddin Efendi:** Mustafa Duman Kitaplığında bulunan eser 43 yaprak ve 20x15 ve 15,5x10,5 cm ebadındadır. Yazmada 1254 H. (1838) yılında okunduğuna dair not vardır. Yazmanın içine konulan İngilizce notta istinsah tarihi olarak 1750 yılı veriliyor. Yazmada 141 "Hikayet" vardır. Son hikâye "Kuduri Hikâyesidir." Kuduri Hikâyesi

12. [Veled Çelebi, Letaif-i Hoca Nasreddin, (Hazl: Mehmet Arslan-Burhan Paçacıoğlu), Sivas 1996, s.68-73]

13. Yazmanın tıpkı basımı ve çeviri yazısı için bkz.: Fikret Türkmen, Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) Transkripsiyon, İnceleme, Metin, Akademi Kitabevi, İzmir,1999, 171 s. Yamanın çeviri yazısı için bkz.: Fikret Türkmen, Letaif-i Nasreddin Hoca, (Burhaniye Tercümesi) , İnceleme-Şerh, MİRFAD Yayını, Ankara, 1989, 102 s.

14.Yazmanın künyesi için bkz.: M Sabri Koz, Nasreddin Hoca'dan Fıkralar, 5 baskı, Serhat Yayınevi, İstanbul, Mart 1984, s. 135 Yazmada 130 fıkra vardır.yazmanın kısa anıtını için bkz.: Mustafa Duman, " Yeni Tespit Edilen Bir Nasreddin Hoca Yazması: Menakıb-ı Nasreddin Efendi ", Pertev Naili Boratav'a Armağan, (Hzl: Metin Turan). Ankara 1998, s.192

15.Yazmanın çeviri yazısı için bkz.: Şükrü Elçin, " Nasreddin Hoca'nın Latifeleri: Letaif-i Hacı Nasreddin Aleyhirrahme ", Türk Dili, s.533 (Mayıs 1996), Ankara, s.1233-1239

16.Yazmanın 4 sayfasının fotoğrafı için bkz.: İbrahim Hakkı Konyalı, Nasreddin Hoca'nın Şehri, Akşehir,İstanbul,1945, s.741-744



ve tekrar edilen hikâyeler çıkarılınca yazmada 137 Nasreddin Hoca hikâyesi kalmaktadır.¹⁷

13- **[Yazma]**, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü No: 2932 kayıtlıdır.

Yazmada 12 Nasreddin Hoca latifesi vardır.¹⁸

Sonuç olarak;Medeniyetimizin gülen ve güldüren yüzü Nasreddin Hoca'yla ilgili, yazmaların daha fazla olduğunu düşünüyoruz. Ancak bunların bir kısmının şahısların ellerinde bulunduğunu tahmin etmekteyiz.

Nasreddin Hoca zamanında ve ya ölümünden kısa süre sonra yazılan " külliyat " mahiyetindeki eserlerin, Akşehir'in Timur tarafından işgali sırasında ortadan kaldırıldığı sanılmaktadır.¹⁹

Yazmalarda Hoca'yla alakası olmayan birçok hikâye yer almaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi en eski yazma Hocanın ölümünden yaklaşık 300 yıl sonra kaleme alınmıştır. Bu da yazmalarda geçen fıkraların titiz bir şekilde ayaklanmasını gerektirmektedir.

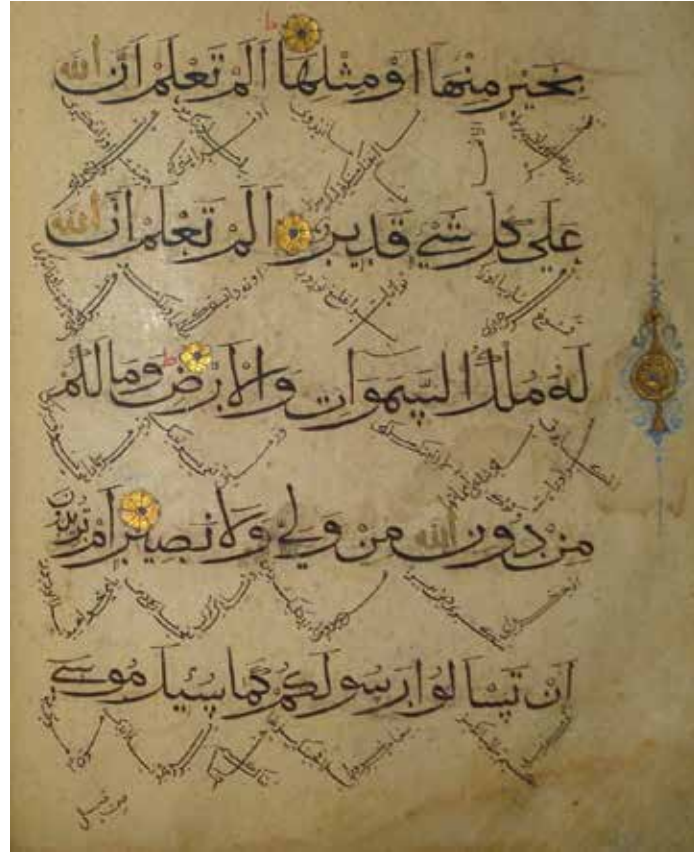
Genelde yazmaların tarihi ve müstensihî belli değildir.

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi'nde "Nasreddin Hoca Belleği" adı altında bir bölüm açılmış olup ülkemizde ve değişik ülkelerde bulunan Nasreddin Hoca'yla ilgili yazma eserlerin dijital kopyaları toplanmaya başlanmıştır. Bunların araştırmacılar tarafından günümüz Türkçesine çevrileceğini ümit ediyoruz.

17.Yazmanın tanıtımı ve 1837 İstanbul baskısı Letaif ile karşılaştırılması için bkz.: Mustafa Duman, "Yeni Tespit edilen bir Nasreddin Hoca Yazması: Menakıb-ı Nasreddin Efendi" Pertev Naili Boratav'a Armağan, (Hazl: Metin Turan). Ankara, 1998,s.192

18.Latifelerin çeviri yazısı için bkz.: Mustafa S. Kaçalın, "Kıyıda Kalmış Birkaç Latife", Toplum Bilim, Nasreddin Hoca Özel Sayısı s.6, (Haziran 1997), İstanbul, s.105-106

19.Köprülüzade Mehmet Fuat, Nasreddin Hoca Naşiri, İlyas, s.338, Kanaat Matbaası, İstanbul 1918



Türklerin İslâm'ı Kabulü

Emek ÜŞENMEZ¹



Satırasarı Farsça Tercümeli Kuran-ı Kerîm (14-15 yy.) Türkçe İlk Kuran tercümeleleri bu şekilde yapılmış olan Farsça Kur'an Tercümeleri örnek alınarak yapılmıştır.

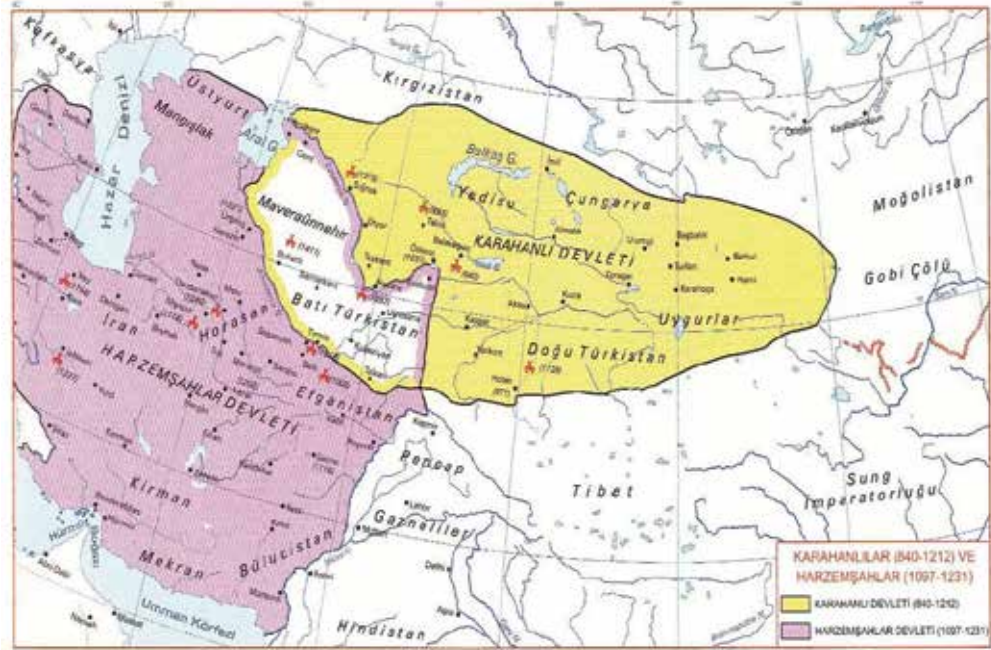
Miladi VIII. yüzyıla gelindiğinde Türk boyları arasında Hıristiyanlık, Budistlik, Ateşperestlik, Maniheiztlik ve benzeri inanışların yayıldığı bilinmektedir. Bu devirlerde Türkler hangi din veya mezhep dairesinde ise o inanışa ait dini eserleri Türkçeye tercüme veya telif olarak ortaya koyuyorlardı².

Emeviler-Abbasiler ve Türkler

İslâm dininin yayılma sahaları genişlerken, Türklerin yaşadığı bölgelere gelen Araplar ve Türkler arasında muhtelif zamanlarda etkileşimler yaşanmıştır. Taberi'den nakledilen rivayet esas alınacak olursa Türklerle Araplar arasındaki ilk etkileşimler 630'lu yıllara tekabül etmektedir.

Hız. Ebu Bekir'in halifeliğinin ikinci yılı olan 633'te İslâm Devleti Hız. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen sarsıntı ve sıkıntıları atlatıp fetih hareketlerine başlamıştır. 635 Kadisiye Savaşı ile Sasani İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve son olarak Nihavent Savaşı (642) ile İran, mutlak biçimde İslâm Devleti toprakları olmuştur.

Sasani İmparatorluğunu ortadan kaldırıp Amuderya nehrini geçen İslâm ordularının hedefindeki bölge kuşkusuz Maverâünnehir idi. Bu bölge Budist, Maniheizt, Hristiyanlık, Zerdüştlük gibi çeşitli din ve inanışların buluşma noktası idi. Buhara ve Semerkant'ın fethedilmesiyle birlikte burada yeni din İslâm yayılma sahası bulacaktı. İslâm ordusu Ceyhun nehrini geçip Türk hakanının ordusuyla karşılaşmış ve mukavemetle karşılaşmıştır. Hatta bu sefer esnasında Hız. Ömer'in talimatıyla İslâm ordusunun Belh'e çekildiği bilinmektedir³. İran ordu komutanının Türk hakanından



1. Yrd. Doç Emek ÜŞENMEZ, İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

2. Abdülkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara, 1961, s. 4-5.

3. Yazıcı, a.g.e., s. 33.



Türkistan'ın Pîri Hoca Ahmed-i Yesevi (ks) Hazretlerinin Türbeleri–Türkistan- Kazakistan



Şirdâr Medresesi-Semerkant



Seyyid Bereke hazretleri ve müridi Emir Timur kabri (Semerkant- Özbekistan)

yardım istemesi neticesinde Türk hakanı Fergana Türkleri ve Soğdlardan oluşan ordusuyla birlikte İslâm ordusu üzerine yürümüştür. Kültigin ve Bilge Kağan yazıtlarında anlatılan Soğd ve Demirkapı seferleri bu hareketlerin hikâyesidir⁴.

651 yılından itibaren belli aralıklarla, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Aşağı Türkistan (Maveraünnehir) bölgesine İslâm ordularının akınları başlamıştır. Semerkant, Buhara, Taşkent, Beykent, Fergana, Uşrusana gibi şehirlerdeki aslı unsur Türklerden oluşmaktaydı.

Emeviler döneminde, Türk topraklarına çok sayıda akınlar yapılmıştır. 671'de Merv ordugâh şehri yapılarak Horasan eyaleti oluşturulmuştur. Horasan'ın İslâm ordularının elinde bulunuşu, Ceyhun'u geçiş için bir şans olarak yorumlanabilir. Kuteybe b. Müslim'in Horasan'a gelişi ile birlikte Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler (Semerkant, Buhara, Taşkent, Fergana) fethedilmiştir. Kuteybe b. Müslim Buhara'da bir Buda tapınağını camiye çevirmiştir. 716 yılına gelindiğinde Maveraünnehir'in fethinin tamamlanmış olduğunu görürüz.

Emeviler Arap olmayan Müslümanlara ayrımcı bir tutum izlemişlerdir. Arap olmayan Müslümanlara Emeviler "mevali" adını vermişlerdi. Özellikle Semerkant ve Buhara taraflarında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve kan dökülmüştür. İslâmın ilk zamanlarındaki dürüst ve samimi din tebliği faaliyetleri yerini ganimete bırakmıştır.

Abbasiler devrinde Türkler ve Araplar Emevilerin aksine dostane ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Abbasilerin iktidara gelmesinde Türklerin de önemli katkıları olmuştur. Gerek hanedan değişikliği gerekse başka vesilelerden dolayı Türk bölgelerine yapılan

⁴.İnan, a.g.e., s. 5.

hücumlar hissedilir derecede azalmış hatta durma noktasına gelmiştir. Birinci Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas bir buyruk çıkartarak Müslüman olanlardan cizye alınmamasını istemiştir.

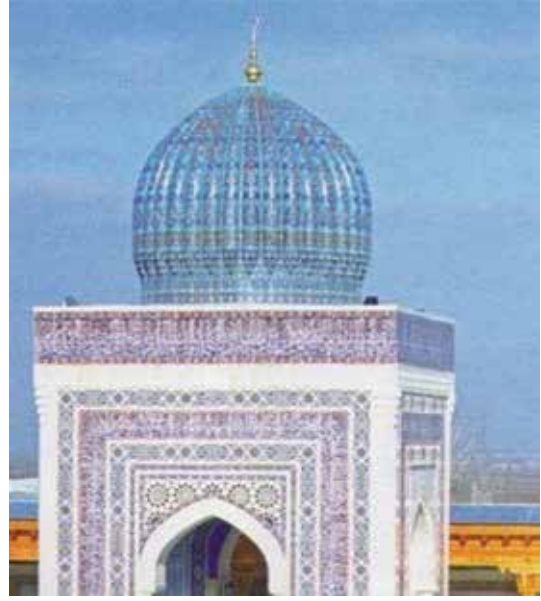
Emeviler döneminde Türk ülkeleri halifenin çiftliği olarak telakki edilmiş ve buralar bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Horasan'a vali olarak atanan Said b. Hâris Türklerin bir isyanını bastırması, bozguna uğrayan Türk birliklerinin takip edilmemesine gerekçe olarak Türklerin, müminlerinin emirinin vergi kaynağı olduğunu belirtmiştir⁵.

Emevilerin katı politikası İslâm'ın Türkler arasında geç kabulüne yol açmıştır. Bu yüzden idareye karşı başkaldırı, isyanlar olmuştur. Bu işokadar ileri gitmiştir ki İslâm tebliği arka planda kalmış tamamen yeni yerler ve gelir kaynakları elde etme işine dönüşmüştür. Semerkant hükümdarı, Çin prensine yazdığı mektupta kısa sürede Arapların hâkimiyetinin biteceğinden bahsetmiştir.

Kuteybe b. Müslim Beykent'i fethettikten sonra yerli halka şiddet ve baskı uygulamıştır. Şehir baştanbaşa yağmalanmış ve çıkan isyanlar çok kanlı biçimde bastırılmıştır. Aynı durum Buhara şehri içinde söz konusudur.

Emevi halifelerinden Ömer İbn Abdülaziz döneminde Türklere karşı şefkat ve iyi niyet politikası izlenmiştir. 710'lu yıllarda Semerkant ve Buhara İslâm devleti hâkimiyeti altına girmiş ve buralara cami yapılması anlaşma maddelerine eklenmiştir. Bu süreç içerisinde bazı beyler ve himayesi altında bulunanların İslâm dinini kabul ettikleri bilinmektedir. Önceleri Mecusi olan Cürcan'ın Türk asıllı hükümdarı Sul-Tekin, Müslümanlık hakkında bazı duyular almış ve kendisini tatmin etmeyen Mecusiliği bırakarak Müslüman olmaya karar vermiştir.

5.Nesimi Yazıcı, İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi, Dördüncü Baskı, Ankara, 2005, s. 57.



*İmam Buhari hazretlerinin Türbeleri
(Semerkant-Özbekistan)*



*Hz. Osman (ra) zamanından kalma Kur'an-ı Kerîm
(Taşkent-Özbekistan)*



Fergana'da bir mescit



*Yesevî Silsilesinden Zengi Ata (ks) Türbesi
Mecmuasındaki Minare-Taşkent*

Uzun ve meşakkatli bir süreçten geçtikten sonra Hz. Peygamberin kabri başında Müslüman olmuştur. (717)⁶.

Hişam döneminde (724-743) Belh'te bir cami yaptırılmıştır. Türk hükümdar ve beylerine elçiler gönderilerek İslâm'a davet edilmişlerdir. Büyük ihtimalle Türgiş kağanı Su-lu' ya Emevi halifesince gönderilen elçi, İslâm dinini ve gereklerini kağana anlatmış, kağan da ordusunu işarete ederek onların hepsinin asker olduğunu, herhangi bir meslek erbabı olmalarından dolayı İslâm dinini kabul ederlerse geçimlerini devam ettiremeyeceklerini bildirmiştir.

Abbasiler döneminde Türklere karşı izlenen ılımlı politika ve İslâm dinine geçen Türklere verilen ayrıcalıklar Türklere Araplar arasındaki ilişkileri

bir nebze de olsa düzeltmiştir. Bu dönemde de İslâm dinine tebliğ ve davetler sürmüştür.

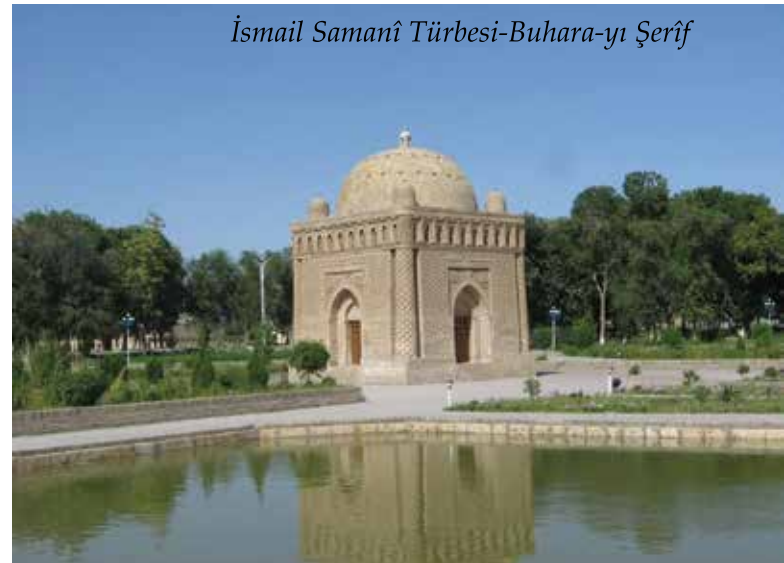
Sâmânîler ve Maverâünnehir'de İslamiyet

Sâmânîler yeni fetih bölgelerinde İslâm dinini yaymaya başlamışlardı. Sâmânîler, Türkleri sınır boylarına yerleştirerek dış tehdit ve tecavüzleri önlemeyi düşünmüşlerdir.

Bu maksatla Oğuz ve Karluk Türklerinden oluşan 1000 aileyi hudutlarına yerleştirmişlerdir. İslâm'ın Türkler arasında yayılmasında Sâmânîlerin önemli katkısı olmuştur diyebiliriz. Nitekim sınır boylarına yerleşen Türklerin Müslüman olduğunu biliyoruz⁷. Hatta Sâmânîler, Maverâünnehir bölgesinden kendi topraklarına gelmek isteyen Türkler için Müslüman olma ön şartını ortaya koymuşlardır.

Karluklar'ın İslamiyet'e Geçişi

Sâmânî hükümdarlarından İsmail b. Ahmed (892-907), 893 yılında Taraz bölgesinde yaşayan Karluk Türkleri üzerine bir sefer düzenlemiş, çok çetin bir savaşın ardından Taraz emiri ve ileri gelenleri İslâm dinini kabul etmişlerdir. Burada bulunan bir kilise de camiye çevrilmiştir⁷.



İsmail Samanî Türbesi-Buhara-yı Şerîf

6.Zekeriya Kitapçı, "Hz. Peygamberin Hadislerinde Türkler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul, S. 43, Ağustos 1986, s. 20-21.

7. Yazıcı, a.g.e., s. 64.



KARAHANLILAR (840-1212)

Karahanlılar Devleti 840 yılında Uygur Devletinin Kırgızlar⁸ tarafından yıkılması ile Türkistan bölgesinde kurulmuş Türk devletlerinden birisidir. Bu devletin kurucusu olarak Bilge Köl (Kül) Kadir Han gösterilmektedir. Bu hükümdar zamanında Şaş (Taşkent) bölgesinde yaklaşık 10.000 Türk'ün Müslüman olduğu belirtilmektedir. Karahanlılar ismi 19. yüzyılda Batılı bir müsteşrik olan V.V. Grigorev tarafından verilen isimdir. Bu devletin ismi çeşitli kaynaklarda İlekler, Hakaniye, Hakanlılar, Al-i Afrasiyab, Haniye, Kağaniye gibi adlarla anılmaktadır. Karahanlılar adı verilmesinde devletin yöneticisi olan kişilere unvan olarak verilen "kara" adının etkisi görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut bu adın verilmiş sebebinin uzun bir hikâyesi olduğunu belirterek konu hakkında etraflı bilgi vermemiştir⁹.

Karahanlılar devleti 1040 yılında Doğu ve Batı Karahanlılar olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Bir de Fergana Hanlığı üçüncü ayrılan kol olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Batı Karahanlıların başkenti Özkend, Doğu Karahanlıların başkenti ise Kaşgar olmuştur. Kaşgar Doğu Karahanlıların ilim ve kültür başkenti iken Balasagun ise askerî başkent vazifesi görmüştür.

8. Tülay Yürekli, Samaniler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s. 65.

9. Geniş bilgi için Divanu Lugati't-Türk'te kara maddesine bakınız.

Tarihte bilinen ilk Türk-İslam devleti İdil-Bulgar Devletidir. Karahanlılar İdil-Bulgar Devletinden takriben 40-50 yıl sonra İslam dinini devlet dini olarak kabul etmişlerdir. Karahanlılar çağdaşları olan diğer devletlerden Samaniler, Büyük Selçuklular, Gazneliler ve Harzemşahlar ile bazen savaş bazen de barış durumunda ilişkilerde bulunmuşlardır.

Batı Karahanlı Devleti 1212 yılında Harzemşahlar tarafından; Doğu Karahanlılar ise Karahıtaylar tarafından yıkılmıştır.

Karahanlılar'ın İslam Dinine Geçişi

Sâmânî hanedanında ortaya çıkan kargaşalar sonucu Sâmânî şehzadelerinden birisi Karahanlılardan sığınma talebinde bulunmuş, Karahanlı hükümdarı Oğulcak da bu isteği kabul etmiştir.

Müslüman Sâmânî şehzadesinden etkilenecek Müslüman olan Satuk (Satuk Buğra Han), amcasına Oğulcak'a isyan etmiş ve devletin başına geçmiştir. Satuk Buğra Han'ın devlet başkanı olmasıyla Batı Karahanlı devletinin resmi devlet dini İslâm olmuştur. Bu durum diğer Türk devletleri ve boylarının İslâm'a geçişini hızlandırmıştır. 960

yılında Çiğil, Karluk, Yağma, Tohsı gibi Türk boylarından çok sayıda kişi İslâm dinine dahil olmuştur.

Türkler'in İslamiyet'le Münasebetlerine Genel Bakış

Özet olarak ifade etmek gerekirse Türkler Emeviler zamanında bazı Türk ülkelerinin fethedilmesi ile İslâm'la tanışmışlardır. Bu dönemde İslâm'a geçiş az ve duraksamalı olmuştur. Abbasilerle birlikte Türkler İslâm dinine yakınlaşmaya başlamışlardır.

Türkler Abbasilerin çeşitli devlet kadrolarında etkin biçimde görev almışlar; Afşin, İhşid, Bayçur oğulları gibi aileler İslâm dinini kabul etmişler ve maiyetindeki halk tabakalarını yanlarına almışlardır¹⁰. IX. Yüzyıl ortalarından sonra yönetimi ve halkı Türk olan Türk-İslâm devletleri tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. İlk olarak İdil (Volga) Bulgar Hanlığı (922) Karahanlılar (945), Gazneliler (963), Selçuklular (1040), Harizmşahlar (1097) İlk Türk-İslâm devletlerinden bazılarıdır.

İslâm dininin Arap yarımadasında ortaya çıkışı miladî 6-7. yüzyıllara rast gelmektedir. İslâm dininin Türkler arasında resmî devlet dini olarak kabulü ise İslâm'ın doğuşundan yaklaşık üç asır sonrasına tekabül etmektedir. Bazı Türk boyları ve küçük topluluklar istisna tutulacak olursa İslâmiyeti resmi devlet dini olarak kabul eden bağımsız ilk Müslüman Türk devleti İdil (Volga) Bulgar devletidir. Nitekim ilk bağımsız Türk-İslâm devleti İdil (Volga) Bulgar Hanlığı, İslâm ülkelerinin tamamen uzağında idi ve bu dinin kabulüyle Bulgar toprakları İslâm coğrafyasına katılmış, Bulgar milleti de Abbasi Hilafeti'nin manevî otoritesini kabul etmişti¹¹. İdil (Volga) Bulgar devleti 900'lü yılların başlarında herhangi bir dış baskı olmaksızın kabul etmişler ve 922'de resmen ilk bağımsız Türk-İslâm devleti olmuşlardır. Bulgarlar bununla yetinmemiş, İslâm dinini diğer Türk boyları arasında yaymak için mücadele etmişlerdir.

Maveraünnehir bölgesindeki ticari faaliyetler de Türklerin İslâm'la tanışmasında ve bu dini kabul etmelerinde kısmen de olsa etkili olmuştur. Türkler ile devamlı surette ticarî ilişki içerisinde olan Müslüman ticaret adamları, ticaret kervanlarında yer alan dervişler Türk topluluklarının İslâm'ı kabul etmelerinde etkili olmuşlardır¹².



Yesevî Türbesinden Bir Kesit



10. Erdoğlan Merçil, Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 1.

11. Yazıcı, a.g.e., s. 41.

12. Merçil, a.g.e., s. 3.

Pîr-i Türkistan: Hoca Ahmet Yesevî

F. Gülay MİRZAOĞLU¹

*Nerde görsen gönli kırık, merhem ol
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol
Mahşer günü dergâhına yakın ol
Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte
(Dîvân-ı Hikmet'ten, Hikmet 1/3)*

On birinci yüzyıl Türk milletinin dil, kültür ve inanç yaşamında silinmez izler bırakmış bir yüzyıldır. Bir toplumu ayakta tutan tüm değerlerin temelinde şüphesiz inanç olgusu vardır. Tarihte görülmüştür ki, bir toplum ne kadar büyük sıkıntı ve sorunlar yaşarsa yaşasın, köklü ve sağlam bir inanç yapısına dayanan toplumlar her açıdan güçlenip tarih sahnesinde ilerleyebilmiş ve kendi varoluşunu gerçekleştirebilmiştir. On birinci yüzyıl Türkler için işte böyle sorunlarla kuşatılmış bir yüzyıldır. Bir yanda Orta Asya bozkır kültürü çevresinde hareketli bir göçer yaşam ile Anadolu'ya göçler ve bu coğrafyada yerleşik hayata geçiş süreci, diğer yanda siyasi ve ekonomik buhranlar... ve tüm Türk Dünyasını sarsan, İslami kültür temellerinin atılması



Hoca Ahmet Yesevî

ve şekillenmesi... Türklerin yaşamında böyle bir dönemin temellerinin atılmasında şüphesiz en önemli şahsiyet "Pîr-i Türkistan" unvanıyla tanınmış Hoca Ahmet Yesevî olmuştur. Türk kültür tarihinde bin yıl geriye gittiğimizde, karşımıza çıkan en ulu kişi Hoca Ahmet Yesevî'dir. Kimdir bu mucizevi şahsiyet, ulu eren, bilge kişi Ahmet Yesevî?

1. Hayatı

Ahmet Yesevî 1093 yılında bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehrinin doğusunda bulunan dönemin önemli bir kültür ve ticaret merkezi Sayram'da doğmuş, 1166 yılında, eski adıyla Yesi bugünkü adıyla Türkistan'da vefat etmiştir. O, tarihte bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı unvanını taşır. Bu Türkistan ulusunun tam adı "Ahmet bin İbrâhim bin İlyâs Yesevî" dir.

1. Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Babası İbrahim Ata ve annesi Karasaç Ana'nın mezarı bugün de bütün dünya Türklerinin ziyaret ettiği Sayram'daki türbelerdir. Yesevî'nin kardeşleri Latif Ata ve Mustafa Kulu Ata'nın kabirlerinin de Sayram'da olduğu bilinmektedir.

Türk sufiliğinin temellerini atan ve Yesevîlik adı verilen tasavvuf akımının mimârı "Hâce Ahmet Yesevî" ve "Hazret-i Türkistan" nâmıyla da tanınmıştır. O da, mürşîdi Hâce Yûsuf el-Hemedânî gibi Hanefî bir âlimdir. Ortaya koyduğu öğretiyi yöntemleriyle Sünnî-Nakşîbendî ile Alevî-Bektâşî tarikatını da etkilemiş olan bir şahsiyettir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin son haşmetli dönemlerinde yaşayan; "Pîr-i Türkistan", "Hâce-i Türkistan", "Hazreti Sultan", "Sultânul-Evliyâ" ve "Evliyâlar Serveri" gibi unvanlarla anılan Ahmet Yesevî, Anadolu'nun manevî fatihidir. Müslüman-Türk kültür ve medeniyetinde tesirleri günümüze kadar gelen önemli mutasavvıf, şair, gönül,

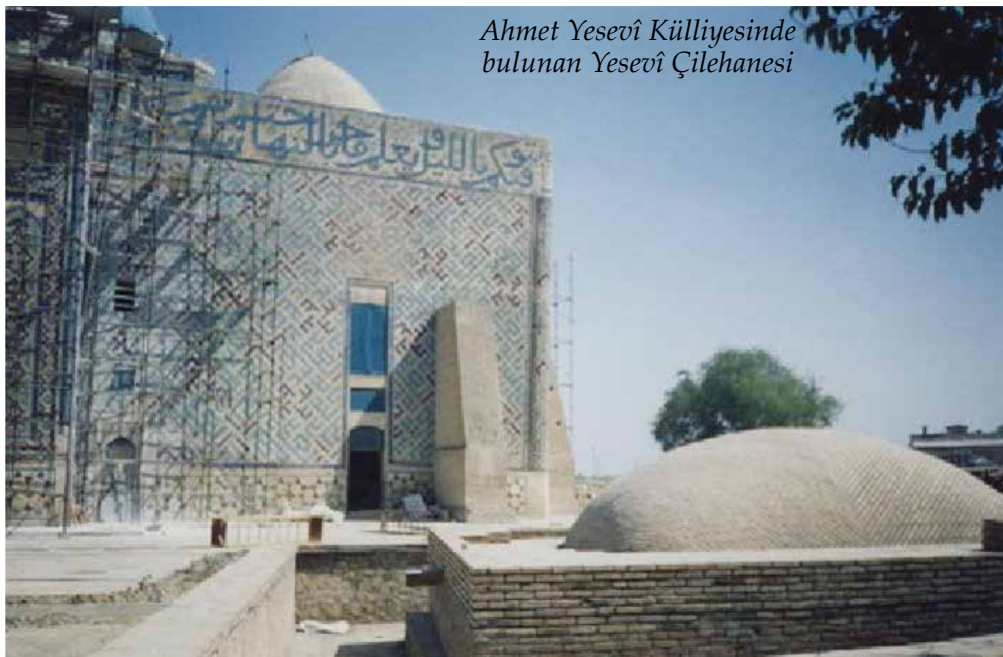
fikir ve düşünce erenidir. Yesevî, Anadolu'da ve Türkler arasında İslâmîyet ile Türk dilinin var olması ve yayılmasında büyük bir rol oynamıştır.

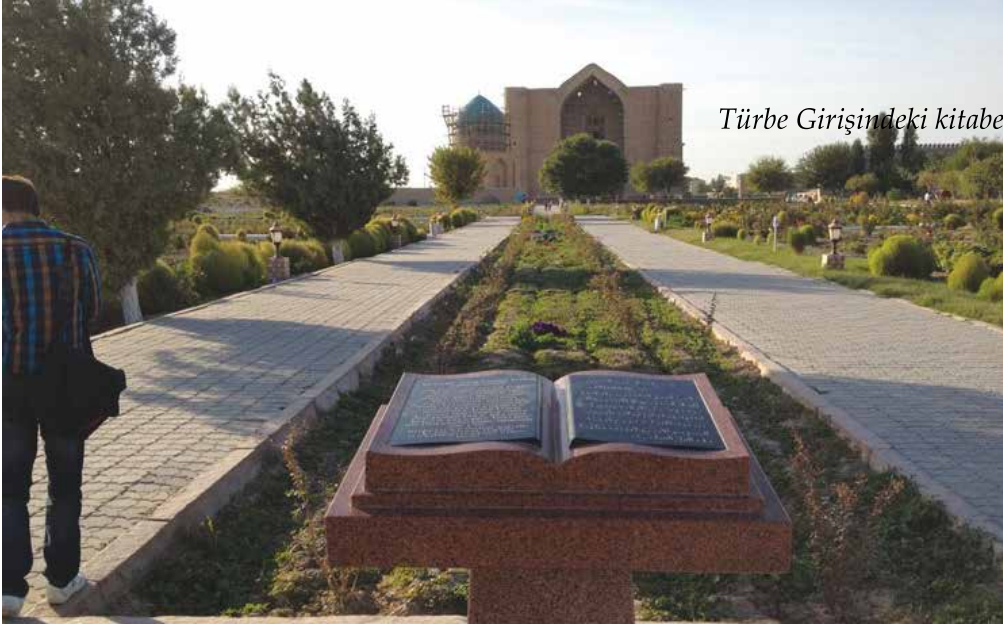
Yedi yaşına kadar geçen dönemde ilk eğitimini babasından alan ve menkıbelere göre de küçük yaşta Hızır'ın sohbet ve irşadına nâil olan Ahmet Yesevî, Yesi'de Arslan Baba'ya (Arslan Bab) intisap ederek tahsiline devam etti. Arslan Baba, Yesi'de meşhur bir şahsiyet olup, Horasan Melâmetliği'ni temsil etmekteydi. Hatta sahâbenin büyüklerinden olan Arslan Baba'nın, Yesi'ye gelerek Ahmet Yesevî'yi bulması ve Hz. Peygamber'in kendisine teslim ettiği hurma emanetini vermesi, terbiyesi ile ilgilenerek onu irşat etmesi, Hz. Peygamber'in manevî bir işaretine dayanmaktadır. Bu konudaki menkıbeye göre, gazvelerin birinde yiyecek bir şeyleri kalmayan sahâbenin isteği üzerine Hz. Peygamber dua eder. Bu duadan sonra Cebrail cennetten bir tabak hurma getirir. Ashâb-ı kirâmdan orada

bulunanlar birer hurma alırlar. Ancak bir hurma yere düşer. Bunu gören Cebrail, düşen bu hurmanın Hz. Peygamber'in ümmetinden Ahmet isimli birisinin kısmeti olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber sahibine teslim etmek üzere sahâbeye bu hurmayı emanet etmek ister. Sahâbe arasından Arslan Baba, bu görevi yerine getirmeye talip olur. Hz. Peygamber mübarek eliyle bu hurmayı Arslan Baba'nın damağına yerleştirip Ahmet'i nerede ve nasıl bulacağını anlatır ve aynı zamanda onun terbiyesiyle ilgilenmesini de bir görev olarak verir. Arslan Baba yüzyıllarca Ahmet'i arar ve kendisine verilen bu işaret gereğince Yesi'ye gelir. Ahmet'i arar ve mahalle çocuklarıyla oynarken bulur. Arslan Baba daha hurmadan bahsetmeden Ahmet Yesevî emaneti kendisine vermesini ister. Arslan Baba beş yüz yıl damağında sakladığı ve tazeliğini koruyan hurmayı ağzından çıkararak sahibine teslim eder. Ayrıca onun eğitimiyle de ilgilenmeye başlar. Arslan Baba'nın terbiye ve irşadı ile Ahmet kısa zamanda manevi kemal mertebelerini aşar, şöhreti etrafa yayılmaya başlar.

Arslan Baba'nın vefatı üzerine Ahmet Yesevî, dönemin önemli ilim merkezlerinden olan Buhara'ya gitti. Buhara, o dönemde Karahanlıların hâkimiyeti altındaydı. Âl-i Burhan adında zengin ve Hanefî mezhebinde bir aile idarede söz sahibiydi. Ayrıca Türkistan'ın her tarafından binlerce öğrenci, ilim tahsili için bu önemli şehre gelmekteydi. Ahmet Yesevî burada 504/1110 veya 518/1124 tarihinde, devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh

Ahmet Yesevî Külliyesinde bulunan Yesevî Çilehanesi





Yûsuf el-Hemedânî'ye intisap ederek, onun irşat ve terbiyesi altına girmiştir.

Yusuf el-Hemedânî'nin 1140 yılında vefatı üzerine, Abdullah-ı Berkî (Barakî) ve Şeyh Hasan-ı Endâkî'den sonra 1160 yılında Ahmet Yesevî, el-Hemedânî'nin üçüncü halifesi sıfatıyla irşat mevkiine geçti. Ancak bir müddet sonra, vaktiyle şeyhinin verdiği bir işaret sebebiyle, makamını Şeyh Abdülhâlık-ı Gucdüvânî'ye bırakarak Yesî'ye döndü. Bu sırada muhtemelen altmış yaşında olan Ahmet Yesevî, vefat edinceye kadar burada irşat faaliyetine devam etti. Öyle ki, ölümüne kadar bu şehirde kuvvetli bir tasavvuf yayma faaliyeti içinde bulunduğu belirtilmektedir.

Kaynakların çoğu tarafından 1166-1167 yılında vefat ettiği kabul edilen Ahmet Yesevî, ananeye göre altmış üç yaşından itibaren hayatının geri kalan kısmını, tekkesinin avlusunda küçük bir hücre şeklinde kazdırdığı çilehanede geçirmiştir. Onun bu davranışı, Hz. Peygamber'e ve onun yoluna bağlılığı ile izah edilmektedir. Zira Hz. Peygamber altmış üç yaşında vefat etmiştir. Bu sebeple Ahmet Yesevî için bu yaştan sonra yeryüzünde yaşamak sünnete aykırıdır.

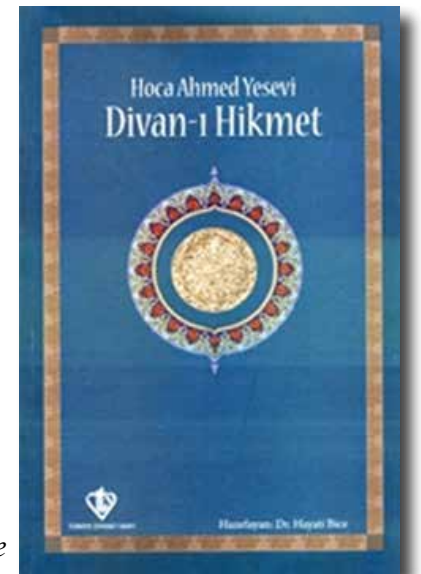
2. Ahmet Yesevî ve Eseri Dîvân-ı Hikmet

Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı mensubu mutasavvıflar, manzum ve mensur eserlerini daha çok halkın ve okumuşların anlayabileceği bir dille yazarak her iki kesim arasında bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Bu sebeple Yusuf Has Hacib, Ahmet Yesevî, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Hacı Bayram Veli, Süleyman Çelebi'den Zeynel Baba'ya kadar geçen zaman dilimi içindeki eserler halkın anlayabileceği bir üslûpla yazılmıştır.



Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni imkânlar Dîvân-ı Hikmet'in Türk Cumhuriyetleri'nde yeniden gün ışığına çıkmasını sağlamış ve Özbekistan'da Dîvân-ı Hikmet'in Kiril harfli iki yeni baskısı yapılmıştır.

Ahmet Yesevî, bilindiği gibi İslâmiyet'in Orta Asya'da yayılmaya başladığı ilk dönemlerde, âyetler ve hadisleri orijinal şekliyle veriyor, fakat Türkçesi halka tam olarak anlatılamıyordu. Bu sebeple halk da, dini konuları fazla anlayamıyordu. Ulemalar ise, dini konuları yine câmilerdeki vaaz ve hutbelerinde Arapça ve Farsçaya dayalı olarak veriyorlardı. Hatta klasik şairler de aynı şekilde Arapça-Farsçaya ağırlık veriyorlardı. İşte bu durum karşısında, tıpkı XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud gibi Ahmet Yesevî de Dîvân-ı Hikmet adlı eseriyle XII. yüzyılda Türkçenin önemine dikkat çekiyor, toplumun hocası olarak, özellikle dini ve tasavvufî konuları Türkçe anlatıyordu. Herkesin de her konuyu Türkçe olarak vermesini istiyor, bu vesile ile de Türkçenin önemini ve Türkçe-dil şuurunu aşağıdaki dizleriyle ortaya koyuyordu.



*Hoşlamaydur âlimler bizni aygan türkîni
Ariflerdin eşitsen açar gönül mülkini
Âyet hadîs ma'nîsi türkî bolsa muvâfîq
Ma'nâsığa yetgenler yirge qoyar borkini*

*Hoş görmezler âlimler bizim dediğimiz Türkçe'yi
Ariflerden eşitsen açar gönül ülkesini
Ayet hadis anlamı Türkçe olsa uygundur,
Anlamına yetenler yere koyar borkünü...*

Türk edebiyatı tarihinde "Divan-ı Hikmet" in önemi İslâmiyet'ten sonraki Türk Edebiyatının daha önce yazılan Kutadgu Biliğ'den sonraki bilinen en eski ve tasavvufi Türk edebiyatının ilk eseri olduğundan daha fazla Türk dünyasında meydana getirdiği tesirlere dayanır.

Divan-ı Hikmet önceleri yazma nüshalar şeklinde, daha sonraları ise basma tekniği ile çoğaltılmıştır. Bilindiği kadarıyla geçen iki yüz yıl içinde 17 kez Taşkent'te, 9 kez İstanbul'da, 5 kez Kazan'da ve birer kere de Buhara ve Kagan'da yayınlanmıştır. Türkiye'de "Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler" adı ile yetmiş adet hikmetten müteşekkil ve Kemal Eraslan tarafından hazırlanan bir eser T.C. Kültür Bakanlığı tarafından 1983 yılında basılmıştır. Ayrıca, Hayati Bice tarafından hazırlanan 1993 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanan Divan-ı Hikmet'te ise yüz kırk üç âdet hikmet yer almaktadır.

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni imkânlar Dîvân-ı Hikmet'in Türk Cumhuriyetleri'nde yeniden gün ışığına çıkmasını sağlamış ve Özbekistan'da Dîvân-ı Hikmet'in Kiril harfli iki yeni baskısı yapılmıştır.

3. Türkistan Çevresi ve Sufilik

Türklerin İslamlaşma sürecinin başlangıç dönemlerinde adet, anane ve dini inançlarda eski Türk toplumun izleri tamamen silinmemiştir. İlk Müslüman Türk devleti olmasına rağmen İdil Bulgarları bile henüz tam olarak eski inançlarının etkisinden kurtulamamışlardı. Şehirlerde Türkler tarafından çok sayıda medrese kurulmuş ve din bilginleri ve sufiler yetişmişti. Bunlar kent toplum hayatının daha hızlı bir şekilde İslamlaşmasını sağlamışlardı. Türkler arasında yayılan sufilik aynı zamanda parçalanmaya müsait olan Türk boylarını bir arada tutmaya, aralarında manevî bir birlik oluşturmaya da yarıyordu. Özellikle Türkistan'da büyük din bilginlerinin hemen tamamı sufi idi. Tarikatlar Türk toplumunun dini yaşantısında önemli

bir yere sahipti. Türklerin hakim olduğu coğrafyada doğup, gelişen Kadirilik, Kübrevilik, Ekberilik ve Yesevîlik en çok taraftar toplayan tarikatlardı. Bu tarikatlar sayesinde Türkler adeta kendi sosyal yapılarına ve anlayışlarına uygun bir din düşüncesi geliştirmiş oldular. Çünkü bu tarikatların dili büyük ölçüde Türkçe idi. Kübrevilik ve Yesevîlik tarikatları buna en güzel örnektir. Üstelik bu sonuncusu Türk göçleriyle Anadolu'ya da intikal edecek ve Türk toplumunun kaynaşmasına ve bir birlik kurmasına hizmet edecekti.

Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında bilhassa Ahmet Yesevî ve onun dervişlerinin büyük rolü olmuştur. Ahmet Yesevî daha ziyade göçebe ve köylü bozkır Türkleri arasında faaliyette bulunduğu için, Yesevîlik bu insanların kültür seviyelerine göre şekil kazanmıştır. Bu Türkler samimî müslüman olmakla beraber, din anlayışları kılı kırk yaran fıkıh çerçevesinde değil, yalın ve hareketli yaşayışa uygun tasavvufi nitelikte idi. Bununla birlikte Ahmet Yesevî, Hanefi mezhebinde bir fakih ve sufi olarak, telkinleri ve görüşleriyle Türkler arasında Rafızilik ve itizalin umumileşmesine mani olmak ve bu türden ayrılık unsurlarını yok etmek için dikkatli davranıyordu. Ayrıca Türk hükümdarlarının İslâmî akideye çok bağlı oldukları, Hanefiliği tam olarak benimsedikleri de bilinmektedir.

Ahmet Yesevî esasen yeni bir din getirmiş değildir. Ancak o, Kur'an ve hadisten öğrendiği İslâm'ı Türkçenin gücüyle halka anlatmış ve tanıtmıştır. Ahmet Yesevî'nin üslûbu ve tarzı kendine özgü olmuştur. İslâm tarikatlerinin bir çoğunda çeşitli ölçülerde mûsikîden istifâde edilmiştir. Yesevî tarikatı da Allâh'a varma yolunda heyecan duyanların bu heyecanını, sazlarla birlikte söylenen şiirlerle, mûsikî ile hattâ dînî rakslarla ifade yolunu açmıştır. Bu durum, öteden beri duygu ve düşüncelerini aynı güzel sanatlarla ifadeye alışmış bir milletin ruhunda İslâm imânına büyük yakınlık hasıl etmiştir.

Yesevî'ye göre hayat uzun bir ibâdet yoludur ki Hak âşıkları için bu yol ne kadar uzun olsa yine de kısa sayılır. Bu hayat, âşığın Allah'a olan kulluğunu tam yapabilmesi ve ibâdetini tamamlaması için kâfi değildir. Bu sebeple ömrün her anını, gönlün Allah sevgisiyle dolu ve uyanık bir ibadet anı bilmek, öyle yaşamak, öyle çalışmak gerekir. Biricik hakikat olan Allâh'a varabilmek ancak aşk yolu ile mümkündür.

4. Ahmet Yesevî Türbesi ve Geçmişten Günümüze Yesevîlik Bağı

Türklerin İslâmiyet’i kabulü tasavvufi bir üslûp içinde olmuştur. Hoca Ahmet Yesevî, bir din tebliğcisi olduğu kadar bir mürşiddir, bir tasavvuf önderidir. O ve öğrencileri, kendi devirlerinde insanların gönüllerine şifa sundukları gibi, Yesevîlik daha sonraki asırlarda da tesirini devam ettirmiştir.

Bugün Kazakistan’ın Türkistan şehrinde yer alan Yesevî Türbesi, Timur Han tarafından inşa ettirilmiştir. Rivayete göre, Timur Han türbenin yapımı için emir verdiği gece rüyasında Ahmet Yesevî Hazretlerini görmüştür. Ahmet Yesevî Hazretleri “önce benim pirimin Arslan Baba’nın türbesini yaptır, sonra benim türbemi yaptırırısın.” diye buyurmuşlardır. Ulu Hakan Timur da önce Türkistan’ın 60 km güneyinde bulunan Arslan Baba Türbesini yaptırıp ardından Ahmet Yesevî türbesinin yapımını başlatmıştır.

Kazakların “Kesene” adı verdikleri türbenin bahçesi rengârenk güllerle süslenmiştir. Kazak Türklerinin inanışlarına göre dünyada ilk gülün yetiştiği yer burasıdır. Üç yıl önce yapılan bir düzenlemeyle bu gül bahçesine giden yolun bir tarafı Kazak hanlığını ve tarihini anlatan kabartmalarla süslenmiştir.

Yesevî türbesi komünizm döneminde dahi bütün Orta Asya Türk boyları için bir inanç ve mâneviyat kaynağı olmuştur. Bu kutsal mekan hâlen de bu işlevini en canlı biçimde devam ettirmekte, Asya’nın ve Türk-İslâm dünyasının her yanından ziyaretçi çekmektedir.

Yesevî Türbesini ziyaret edenler arasında yeni evlenecek çiftler de bulunmaktadır. Günümüzde Türkistan şehrinde gelin ve damat nikâh ve düğün öncesi mutlaka bu türbeyi ziyaret eder, ulu eren Yesevî yoluyla Allah’a yakarır, yeni kurulacak yuvanın mutlu ve sürekli olmasını dilerler. Bu uygulamanın



Nikâh öncesi Yesevî Türbesini ziyarete gelen bir çift ve yakınları, (2 Ekim 2013)



Nikâh öncesi Yesevî Türbesini ziyarete gelen gelin ve damadın yakınları ile türbe önünde fotoğraf çektirmesi adettendir (2 Ekim 2013)



*Türkistan şehrinde olağan bir görüntü:
Türbe ziyaretinden dönen Kazak gelin ve damat*

günümüzdeki işlevi, evlilik bağının kutsanmasıdır. Türkistan izlenimlerimiz arasında, Yesevî Türbesini ziyaret eden gelin ve damat ile yakınlarına çoğu kez biz de tanık olduk.

Ahmet Yesevî, çok sevilen tarîkatıyla Orta Asya Türk boyları arasında İslâm inancının yerleşip gelişmesini sağlayan bir din ve tasavvuf önderidir. Müslüman Arap ordularının, hattâ Müslümanlığı kabul eden ilk Türklerin savaş yoluyla yapmaya çalıştıkları işi, Yesevî, tasavvuf yoluyla daha kolay yapmıştır. Bunun sebebi, Yesevîliğin, İslâm imânını Türklerin inanış üslûbuyla ve Türk boylarının inançlarının yaşayan hâtralarıyla birleştirmiş olmasıdır.

Ahmet Yesevî, Türkistan'ın geniş bozkırlarında hayat süren göçebe halk kütlelerine İslâmiyeti ve tasavvufu tanıtmaya yollarını iyi kavramış bir mürşittir. O, XII. yüzyıl Türk boylarının çok iyi anlayacakları sade bir dille hitap etmiştir. Halkın çabuk öğrenip hemen tekrarlayabileceği bir vezin ve şekil kullanarak, Orta Asya'da tasavvufî bir halk edebiyatı kurmuştur. Onun gerek Türkistan'daki tekke hayatı, gerek halk arasında hızla gelişen tasavvuf edebiyatı üzerindeki tesiri bu yüzden geniş ve devamlı olmuştur.

Ahmet Yesevî, Türk topluluk-larının mânevî hayatındaki büyük yerini, sadece bazı tasavvuf şiirleri yazmakla kazanmamıştır. Ahmet Yesevî'nin önemi, İslâmiyet'in Türk boyları içinde tanındığı asırlarda, bu boylar arasında geniş ölçüde yayılma imkânı bulan ilk tarîkatı kurarak, bütün dünyadaki Türk topluluklarının gönül tahtında asırlarca hüküm sürmesinden kaynaklanır. Bu, küçümsenecek bir olay değildir. Bugün ayrı cumhuriyetler şeklindeki Kazaklar, Özbekler, Türkmenler ve Tatarlar arasındaki en önemli mânevî bağ ve köprü Ahmet Yesevî'dir. Onun türbesinin önünde birkaç saat geçiren bir insan bütün bu bölgelerden akın akın gelen ziyaretçileri görünce bu durumu daha iyi anlar.

Hoca Ahmet Yesevî Külliyesinden Görünümler



Yesevî Külliyesi Girişinde yer alan Kitabe



Türkistan'da akşam olurken Yesevî Türbesi tenhalaşır... huzur ve sükunun yayıldığı bir mekana dönüşür...



Yesevî Külliyesi içinde yer alan Kütüphane Ahmet Yesevî Üniversitesinde öğrenim gören Türkistan gençlerinin uğradıkları seçkin bir mekandır.



Türbenin giriş kısmında yer alan Tay Kazan

Türkistan halkı akşam olup işten, okuldan çıktıklarında kazanın başında toplanır, karınlarını doyururlardı. Bu kazanın içindeki suya bal katılır, karıştırılır ve kazanın etrafında dönerek zikir yapan insanlar bu ballı suyu tadarlardı.

Ahmet Yesevî'nin tasavvufi yaklaşımından hareketle tüm insanları birleştirici rolünü daha iyi anlamak için türbenin giriş kısmında bulunan 2 ton ağırlığında 3 bin litre su alabilen devasa kazanı görmek, vaktiyle onun ne amaçla ve nasıl kullanıldığını öğrenmek gerekir. Türbeyi ziyaretimiz sırasında bize verilen bilgilere göre, yedi metalin (altın, gümüş, demir, bakır, çinko, kurşun, kalay) karışımından oluşan bu kazan 1397 yılında Timur'un emriyle Abdul Aziz Şerafettin Tebriz tarafından yapılmıştır. Kazakların "tay kazan" adını verdikleri bu kazan doymuşluğun ve birliğin sembolüdür. Vaktiyle, Türkistan halkı akşam olup işten, okuldan çıktıklarında kazanın başında toplanır, karınlarını doyururlardı. Bu kazanın içindeki suya bal

katılır, karıştırılır ve kazanın etrafında dönerek zikir yapan insanlar bu ballı suyu tadarlardı. Bu suyun zikrin etkisiyle nurlandığı inancıyla, suyu içmekle kalmıyor, evlerine de götürüyorlardı. Türkistan halkı her cuma bu kazan etrafında toplanır, birlik ve beraberliğini güçlendirirdi.

Hoca Ahmet Yesevî'nin büyük mânevî tasarrufu ile yayılan ve asırlarca yaşayan Yesevîyye tarikatı, Türk dünyasının sâdece gönül dünyasını aydınlatıp, rûhunu mânevî zevklerle süslemekle kalmamıştır. Çin seddinden Tuna kenarlarına kadar uzanan geniş bir coğrafyaya tebliğ ve irşad göreviyle gönderdiği dervişlerinin sayısının doksan dokuz bin olduğu söylenir.

Hazret-i Türkistan Hoca

Ahmet Yesevî, geçmişte sağlam bir dinî ve ahlâkî hayat sürmelerini sağlamış, Türk boylarının kimliklerini korunmasına ve devam ettirmesini sağlamış, onlara mânevî güç kaynağı olmuştur. Orta Asya'dan Balkanlara uzanan geniş Türk coğrafyasında bin yıldır yaşamakta olan bu manevi miras dünya durdukça da yaşayacaktır.

Kaynakça

- 1.Kenjetay, Dosay (2003), Hoca Ahmet Yesevî'nin Düşünce Sistemi, Ankara, Hoca Ahmet Yesevî Yayınları.
- 2.Köprülü, Fuad (1991), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- 3.Zeybek, Namık Kemal (2003), Ahmet Yesevî Yolu ve Hikmetler, Ankara: Ahmet Yesevî Vakfı Yayınları.
- 4.<http://ahmetyesevi.net> (Erişim: 7.10.2013)
- 5.Sözlü Kaynak: Saddukasov, Daniyar (2013) Türbe Görevlisi ile 2 Ekim 2013 tarihinde Türkistan'da Ahmet Yesevi Türbesinde yapılan görüşme notları.



Kaybolan Şehir'i Okurken¹

Erdoğan BOZ²

Balkanlara seyahat, tâ çocukluğumdan beri hayal ettiğim bir şeydi. Eskişehir'de çocukluğumun geçtiği mahalle (Yenibağlar Mahallesi), Balkanlardan gelmiş muhacirlerin meskûn olduğu bir yerdi. Mahalle arkadaşlarımızın anlattıkları ile oralara gider, küçük dünyamızda çocukça heyecanlar yaşırdık. Sonraları, büyük dedemin de Bulgaristan'ın Razgat şehrinden göç etmiş olduğunu öğrendiğimde, içimdeki duygular bambaşka bir hal almıştı. Anneannem ise genç kızlığında Türkiye'ye göç etmiş Romanya göçmeni bir Kırım Tatarı idi. Bütün bunların yanında, ortaokul ve lise yıllarında okuduğumuz tarih kitapları, Balkan Savaşının acı tablolarıyla doluydu benim için. Fakültede Yahya Kemal'in Kaybolan Şehir'ini okurken romantik bir tat alıyordum soyumun Evlad-ı Fatihan'a dayanmasından. Şimdi aradan yıllar geçti ve oraları görmek nasip oldu.

Gittim, gördüm... Ve o şiiri bir kere daha okudum:

1. Bu yazı, yazarın Rotterdam'dan Almatı'ya Türkçe Konuşmak (2006) adlı kitabından alınmıştır.

2. Prof. Dr. Erdoğan BOZ, Eskişehir Osmangazi Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyat Bölümü Öğretim Üyesi.

*Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyârıdır,
Eolâd-ı Fâtihân'a onun yâdigârıdır.*

*Fîrûze kubbelerle bizim şehrimize o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyle bizdi o.*

*Üsküp ki Şar dağında devâmıydı Bursa'nın.
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.*

*Üç şanlı harbin arşa asılmış silahları
Parlardı yaşlı gözlere bayram sabahları.*

*Ben girmeden hayâtı şafaklandırın çağa,
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa.*

*İsa Bey'in fetihde açılmış mezarlığı
Hulyâma âhiret gibi nakşetti varlığı.*

*Vaktiyle öz vatanda bizimken bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum için için.*

*Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicrân derindedir!*

*Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.*



Yahya Kemal gibi benim de içim yandı, ancak ümidimi yitirmedim.

Üsküp'e gitmeye niyetlendiğim son üç ay içerisinde yöreyle ilgili birkaç kitap okudum. Bunlar neler mi; başta Yavuz Bülent Bakiler'in Üsküp'ten Kosova'ya adlı meşhur eseri, İhsan Işık'ın Makedonya ve Fransa İzlenimleri ve Dr. Arslan Tekin'in Balkan Volkanı. Ayrıca internette yapmış olduğum araştırmayla, birçok yerli ve yabancı siteden sayfalarca bilgi topladım. O kadar ki Makedonya veya Üsküp hakkında bir konferans verecek kadar bilgi sahibi oldum. Bu bilgi dağarcığıma, gezimizin ikinci kısmını teşkil edecek olan Kosova'yla ilgili oldukça bol doküman ilave ettim.

Okulların kapanmasıyla, nihayet yolculuk tarihimiz de gelip çattı. Bu bir haftalık gezide yol arkadaşım, bacanağım Dr. Habib Bey olacaktı. Planımız gereği yolculuğumuzu otobüs ile yapacaktık ancak bunun için öncelikle İstanbul'da Bulgaristan Konsoloslğundan transit geçiş vizesi almamız gerekiyordu. 23 Haziran 2003 sabahı İstanbul Etiler'de Konsolosluk önündeydik ama nafiye. Bizim birkaç gün içinde geçiş vizesi almamız mümkün değildi. Madem Bulgarlar vizeyi geciktiriyor, bizim onlara eyvallahımız yok dedik ve uçakla gitmeye karar verdik!

24 Haziran 2003 Salı sabahı Atatürk Hava Limanında, sırtımızda çantalarımız uçağımıza binmek üzere hazırдық. Yüreğim kıpır kıpır, yerimde duramıyorum, yol arkadaşım ise bana göre oldukça soğukkanlı. Pasaport kontrollerinden sonra, son

çağrılar yapıldı ve uçağımıza yöneldik. Türkiye saatiyle saat 10.20'de 20 dakikalık bir tehirle kalkan uçağımız, 1 saat 10 dk süren bir uçuştan sonra mahallî saatle 10.30'da Üsküp hava limanındaydı.

Pasaport kontrollerimizi tamamlayıp dışarı çıktığımızda, kendimizi garip bir boşluk içinde buluverdik. Daha şaşkınlığımızı atlatamadan taksiciler etrafımızı sardılar ve sıkı bir pazarlıktan sonra 15 Avroya şehir merkezine gitmek üzere anlaştık. Şoförümüz müslüman bir Arnavut, yol boyu Türkçe, İngilizce ve Almanca karışımı acayip bir dille konuşarak Üsküp ve Makedonya hakkında ilk bilgilerimizi birinci elden alıyoruz. Şehre yaklaştıkça heyecanım artıyor, gözlerim o rüyalarımın giren Osmanlı mirası minareleri arıyor. Ve nihayet, ilk minareyi görüyoruz, şoförümüz bize camilerin isimlerini tek tek söylüyor ama hiçbiri aklımızda değil, biz sadece manzaranın şaşkınlığı içindeyiz. Taksici, Bit Pazar önünde bizi indirdiğinde, Anadolu'nun herhangi bir şehrinde, çarşı ortasında gibi rahattık. Sırtımızda çantalarımız, Türk Çarşısı'nda ilerlemeye başladık, vitrinlere bakıyor ve kendimizce bildik, tanıdık bir şeyler arıyorduk. Çok ilginçti... Biraz ilerleyince bizi ilk karşılayan, sonraları birkaç kez ziyaret edeceğimiz Murad Paşa Camii (15. yy.) oldu. Ne güzel bir tanıdık dedik, içimizden. Cami önündeki çeşmeden gelen geçen herkes su içiyordu, biz de kana kana içtik. Bu tadına doyum olmaz bir andı.



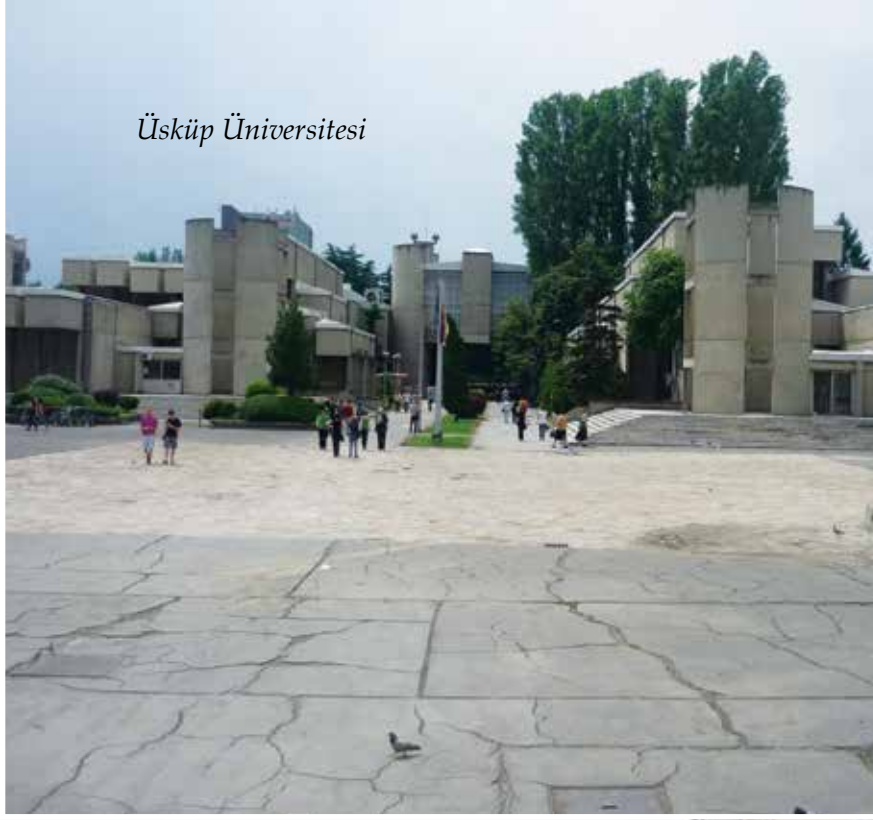
Murad Paşa Camii

Murad Paşa Camii önünde biraz soluklanıp internette tanıştığım henüz bir lise öğrencisi olan Enes İbrahim'i telefon ile aradım. Enes, Üsküp'teki Yahya Kemal Beyatlı Kolejinin bu yıl bitirmiş ve üniversite sınavlarına hazırlanan, amacı hukuk okumak olan çok yönlü bir gençti. Daha önce birbirimizi hiç görmediğimizden sanırım karşılıklı merak içindeydik. Enes, beş dakika içinde geldi ve sarmaş dolaş olduk. Bizi çok hoş karşıladı, hal hatırdan sonra planımızı sordu, biz burada yayın yapan bir Türk gazetesinin temsilciliğine gitmek istediğimizi belirttik. Bir taksiye bindik ve minik bir şehir turundan sonra gazetede olduk. Gazetede bizi karşılayan Enis Bey çok sempatik bir arkadaş. Gazetenin sorumlusu Enver Bey'in Gostivar'da olduğunu öğreniyoruz ama gazete ile ilgili bütün bilgileri Enis Bey bize aktarıyor.

Gazeteden ayrılıp Enes İbrahim'in evine konuk oluyoruz. Mütevazı bir Türk evi, iki katlı müstakil evin eyvanında oturuyoruz, önce mis gibi çaylar geliyor ve koyu bir sohbet başlıyor. Biraz sonra sohbetimize Enes'in babası Sabit Bey de katılıyor. Türklerin sorunları ve Türkiye'den beklentiler üzerine tartışıyoruz. Çok geçmeden, evin hanımı bizi sofraya davet ediyor ve enfes yemeklere daha fazla dayanamıyoruz. Yemek sonrası, bizde artık unutulmaya yüz tutmuş olan güzelim Türk kahvelerimizi yudumlarken Makedon Televizyonunda Türkçe haberleri seyrediyoruz. Makedon TV.'si günlük

“Mütevazı bir Türk evi, iki katlı müstakil evin eyvanında oturuyoruz, önce mis gibi çaylar geliyor ve koyu bir sohbet başlıyor. Biraz sonra sohbetimize Enes'in babası Sabit Bey de katılıyor. Türklerin sorunları ve Türkiye'den beklentiler üzerine tartışıyoruz.”





2 saat Türkçe yayın yapıyormuş. Bu iki saatlik yayın içinde; haberler, müzik ve belgeseller varmış ve öğrendiğimize göre bu programların çoğu TRT'den alınıyormuş. Makedonya'da uydular aracılığı ile Türkiye'deki bütün kanalları seyretmek mümkün, ancak Arnavutların özel bir TV. kanalı olmasına karşın Türklerin burada özel bir televizyonları yok.

Yemekten sonra Sabit Bey'in otomobiline binerek Üsküp'te misafir olduğumuz bu ilk Türk evinden güzel duygularla ayrılıyoruz. Şimdi hedefimiz, Özel Yahya Kemal Beyatlı Koleji'ni ziyaret. Yolda Enes'ten Kolejin tatile girdiğini, öğretmenlerin ise yurtda kaldıkları bilgisini alınca, Koleje gitmekten vazgeçip, öğretmenlerin kaldıkları yurtda yöneliyoruz. Yurtdun yeşilliklere boğulmuş bahçesinde çaylarımızı yudumlarken, öğretmenlerle tanışıyoruz.

Yurttan ayrıldığımda içimde garip bir hüznün vardı, artık akşam vakti yaklaşmış ve biz hâlâ kalacağımız motele ulaşamamıştık. Enes bizim için, İsa Bey Camii yanındaki bir motelin uygun olacağını söyledi. Motele vardık ve kaydımızı yaptırıp tekrar dışarı çıktık. İsa Bey Camii'ne giderken cami etrafındaki harap mezarlıktan geçiyoruz ve Yahya Kemal'in yanık beyitleri kulaklarımda çınlıyor;

*Ben girmeden hayâtı şafaklandırın çağa,
Bir sonbaharda annemi gömdük o toprağa.*

*İsa Bey'in fetihde açılmış mezarlığı
Hulyâma âhiret gibi nakşetti varlığı.*

Şimdi bu mezarlık darmadağındı; mezar taşları devrilmiş, bahçe duvarları yıkılmış ve her şey kaderine terk edilmiş gibiydi. Türkiye Cumhuriyeti en büyük şairinin annesinin medfun olduğu bu mezarlığı için bu kadar kayıtsızdı. Gerçi bu gördüğümüz manzara, ileride göreceklerimizin bir habercisi durumundaydı. Bir başka gerçek de, Üsküp'te, Balkan Savaşı yıllarında



başlayan nüfuz olarak bitmişliğimizi, nüfus olarak da yaşıyoruz olmamızdı. Çarşıda alışveriş yaptığımız her mahalde ve özellikle camilerde hemen herkes Türkçe konuşuyordu ancak bunların hepsi Türk değildi. Önceleri, karşılaştığımız insanlara Türk müsünüz diye soruyor ve her defasında “Türk, Arnavut, Boşnak yok, Elhamdülillah hepimiz müslümanız” diye karşılık alıyorduk. Bu tecrübeden sonra, karşılaştığımız kişilere sorularımız artık “Türkçe biliyor musunuz?” şeklinde olmuştu. Anladık ki buradaki Türkler yerlerini artık Arnavutlar’a bırakmışlardı.

İçimizde, özlediğimiz Osmanlı Üsküp’ünün eserlerine kavuşma arzusu aleve alev yandığında, havanın kararmaya yüz tuttuğu bir saatte İsa Bey Camii ile karşılıklı tepeyi paylaşan Sultan Murad Camii ve Saat Kulesini ziyaret ettik. Saat Kulesi yakın zamana kadar faal imiş, ancak şimdilerde kulenin saatleri sökülmiş ve bu haliyle işe yaramaz, bozuk bir eşya gibi kenara bırakılmış durumda. Sultan I. Murad tarafından 1436’da yaptırılmış olan tek minareli bu caminin bahçesi bakımlı idi, ancak hırsızlığa karşı tedbir olarak cami kapalı tutulduğundan camiye giremiyoruz. Bahçede güller arasında otururken, güneşin batışını hazin bir havada seyrediyoruz.

Bu ilk günün yorgunluğu üzerimize ağır ağır çökerken, motelimizin yolunu tuttuk. Enes ile yarın tekrar buluşmak üzere sözleştikten sonra, odamıza çekildik. Ben ajandama günlük notlarımı alırken, Dr. Habip Bey de gün boyu çektiğimiz kamera görüntülerini izliyordu. Zaman biraz ilerleyince ikimizin de göz kapakları kapanır olmuştu.



KIRIM:

“Tamgalı, Gök Bayrakta Gizli Sırrım”

Oktay BERBER¹

Şair Erdoğan Kırmızıoğlu'nun şiirinde vatan toprağı Kırım'ın kısa bir tarihçesini bulmak mümkündür:

*“Her yıl on sekiz mayısta Kırım'da
Hatırlanır sürgün yılı acıyla,
Gözyaşı dökülür, her bir mekânda,
Cuci hanın öz yurdu güzel Kırım,
Tamgalı, gök bayrakta gizli sırrım.*

*Kırım hanı, Cengiz hanın soyudur,
Mertlik, yiğitlik hep onun yoludur.
Yurda saldırı düşmanın sonudur,
Batu hanın öz yurdu güzel Kırım,
Tamgalı, gök bayrakta gizli sırrım.*

*Rus askeri, Yalta, Bahçesaray'da,
Akmescit, Aluşta, Sudak, Akyar'da
Bir gecede baskın yaptı, tüm Kırım'da
Bike hanın öz yurdu güzel Kırım,
Tamgalı, gök bayrakta gizli sırrım.*

*Sürgün yolculuğı zordu vagonda,
Binlerce Kırım Türkü öldü yolda,
Yurt hasreti çekildi Sibirya'da,
Giray hanın öz yurdu güzel Kırım,
Tamgalı, gök bayrakta gizli sırrım.*

*Kırım-Tatar Türkü dönse de yurda,
Tekrar özlemdir, devlet Altın Orda,
Özgürlük düştedir, her genç Tatar'da,
Kırımlioğlu'nun yurdudur Kırım,
Tamgalı, gök bayrakta gizli sırrım.”*

1783 yılında Rus işgali ile başlayan ve Kırım Türklerinin yaklaşık 150 yıl süren zorunlu göçü neticesinde boşaltılan vatan Kırım'a 2012 yılının Ağustos ayında gitmek nasip oldu. 1954 yılında Ukrayna'ya bağlanan bu yemyeşil yarımada, aslında pek çok insanın geçmişi, özlemi, dileği ve varlık nedeni olagelmiş.

18. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve daha sonra da Sovyetler Birliği içerisinde kalan Kırım'a ayak basar basmaz ilk karşılaştığımız, çok uzun yıllar boyunca Kırım Türklerinin vatanı olagelen bu topraklarda kiril alfabesi kullanılmasıdır. Sayılara baktığımızda ise, neden Kırım'da bizi kiril alfabesinin karşıladığını daha rahat anlayabilmekteyiz. Bugün nüfusunun yarıdan fazlasının Rus, yaklaşık yüzde yirmibeşinin Ukraynalıların oluşturduğu Kırım'da, Kırım Tatarları'nın oranı sadece yüzde onikiler seviyesindedir. Hatta Rus etkisi ve kontrolü halen o kadar güçlüdür ki, bu vatan toprakları içerisindeki şehirler artık Rusça isimleri ile bizleri karşılar.

Kırım'ın bugünkü merkezi olan Simferopol'de (Türkçe adıyla Akmescit), havaalanından ayrıldıktan sonra ilk ziyaretgâhımız Kırım Hanı I. Mengli Giray döneminde 1508 yılında yaptırılan Kebir Camii idi. Kırım Tatarlarının sürgün yıllarında harabeye dönen bu mabet, iki kez restore ettirilerek bugünkü görüntüsüne kavuşturulmuş olup, ziyaretimiz sırasında yapı çevresinde



çalışmalar devam etmekteydi.

Bugün Kırım Türklerinin bu öz vatanında ayakta olan cami sayısının sadece birkaç ile ifade edilmesinin üzerimizdeki etkisi ile Kebir Camii'nden ayrılırken, buranın çok yakınındaki Petropavlovskiy Kilisesi'ne geçtik. XIX. yy. başında inşa edilen kilisenin duvarlarındaki

desenlerin canlılığı, orada bulunduğumuz süre içerisinde tanık olduğumuz iki bebeğin vaftiz töreni haricinde dikkat çeken en önemli nokta ise, Ortodoks halkın kilisenin daha bahçesinde başlayan saygı dolu davranışlarının, yalnızca yapı içerisindeki ritüelleri sırasında değil, kilisenin bahçesinden



1.Oktay BERBER, Eskişehir Osmangazi Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.



Petropavlovskiy Kilisesi

ayrılıncaya kadar devam etmesiydi.

Eğer bir gün Rusların geçmişte ya da günümüzde hakim olduğu topraklara ayak basarsanız ve kiril alfabesi okuyabiliyorsanız, etrafta dolaşırken en başta dikkatinizi çekecek unsurlardan birinin Lenin adı olduğunu görürsünüz. Rusya'daki Ekim Devrimi'nin lideri olan bu kişinin ismini neredeyse şehrin her tarafında görmeniz mümkündür. Her ne kadar Ukrayna toprakları içerisinde olsa da Kırım'da da bizi aynı manzara karşıladı. Her sekiz, on caddeden birinin adı olan Lenin'in azametli heykeli, Akmesic'in (Simferopol) meydanında karşınıza çıkar. Ve buraya gelen ziyaretçiler her ne kadar Slav ırka mensup olmasalar da önünde fotoğraf çektirmekten kendilerini alamazlar.

Başta Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı olmak üzere çeşitli üniversitelerin katkılarıyla, Kırım Devlet Mühendislik-Pedagoji Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi"nde iki gün boyunca sunulan bildiriler ardından katılımcılar onuruna düzenlenen kapanış organizasyonunda, Kırım Türklerinin şarkılarını dinleyip halk oyunlarını izledik. Bu kapanış töreninde kongre organizasyonunda yer alanlara sunulan teşekkürler bir yana,

Nobel Barış Ödülüne aday gösterilen Mustafa A. Kırımoglu'nun bütün faaliyetlerinin özeti altında Gaspıralı'nın sözlerinde gizli: "Dilde, fikirde, işte birlik".



Kırım Türklerinin küçük ama dev adamı Mustafa Abdülmecil Kırimoğlu'nu görebilmek özel bir duyguydu. Ellerinden alınan haklarının iadesi için büyük mücadele veren, bu mücadeleyi zor, şiddet kullanmadan tamamen demokratik prensipler çerçevesinde yürüten biri Kırimoğlu. Kendisi yaşadıkları ülkelerin kanunlarına mutlak surette riayet ederek, sadece kendi millî ve insani haklarını değil, diğer toplumların millî, dini ve insan hakları zedelendiği zaman sessiz kalmamakta, onlara da destek vermektedir. Bu yönüyle örnek gösterilen Kırım Tatar Milli Hareketinin kazandığı saygınlıktaki yönlendirici etkisiyle pekçok kuruluş tarafından Nobel Barış Ödülüne aday gösterilen Mustafa A. Kırimoğlu'nun bütün faaliyetlerinin özeti aslında Gaspıralı'nın sözlerinde gizli: "Dilde, fikirde, işte birlik". Bu sözün önemli savunucularından biri olan Kırım Devlet Mühendislik-Pedagoji Üniversitesi yetkilileri de üniversite bahçesine bir temsil yaptırmakla ve bu temsil üzerine düştükleri notla, kendi tarihlerine ve Kırım Tatar hareketine destek verenleri bir an olsun akıllarından çıkarmamak için ellerinden geleni yapmaktalar.

Kırım Devlet Mühendislik-Pedagoji Üniversitesi Rektörü Fevzi Aga Yakubov, temsili anlatırken, aslında tarihlerine, kültürlerine bağlılıklarını da bizlere hissettirmiş oldu. Ayrıca Tatar olmayıp da Kırım Tatar millî hareketine katkı yapan insanların isimlerinin yazılı olduğu plakaları bize tanıtırken, anıtın girişinde yazılı olan "minnettarlık temsili"nin sözden ibaret



Kırım Devlet Mühendislik-Pedagoji Üniversitesi

olmadığını da göstermiş oldular. Şu anda hayatta olmayan Andrey Saharov, Petro Prigorenko, Aleksey Kosterin, İlya Gabay, Grigoriy Aleksandrov, Viçeslav Çernovil, Aleksandr Nekriç'in isimlerinin yazılı olduğu bu plakalar sekiz adet olup, sonuncusu ise boş bırakılmıştır. Bunun nedeni, üniversite yönetimince bu son plakanın Kırım Tatar hareketine en çok emeği geçen kişi olan Abdülmecil Kırimoğlu'na ayrılmasıdır.

Kırım'da var olan Ruslaştırma faaliyetlerinin belki de en az etkilendiği yerlerden biri, hiç şüphesiz Kırım Hanlığı'nın başkentliğini yapmış olan Bahçesaray'dır. Kırım'daki tüm yerleşim birimlerinin Tatarca isimlerinin yerini Rusça karşılıkları alırken, bu tarihi başkent, yine kiril alfabesiyle yazılmakla birlikte eski ismiyle varlığını sürdürmektedir. Bütün yer isimlerinin değiştirilmesine rağmen, buranın halen eski adıyla var oluşunun, ünlü Rus şair ve yazar Puşkin'e borçlu

olduğumuzu öğrendiğimizde ise şaşkınlığımızı gizleyemedik. Çünkü 1822 yılında Bahçesaray'a sürgüne gönderilen ve o zaman Hansaray'ı gezen ünlü Rus şair ve yazar Aleksander Sergeyeviç Puşkin, Hansaray'daki Gözyaşı Çeşmesi'nin dramatik hikâyesini bir Tatar çocuğundan dinleyince çok etkilenir ve "Bahçesaray Çeşmesi" (Bahçesarayskiy Fontan) adlı şiirini kaleme alır. Rusların kalbinde ve hafızasında Puşkin'in dokunulmaz yeri olması, bu özel yerin adının aynen kalmasını sağlamıştır.

Bahçesaray'daki ilk ziyaretimizi Kırım Hanlarının oturduğu Hansaray'a yaptık. İçerisinde bulunan büyükçe bir Cuma Camii ile birlikte zengin kültürel dokusunu koruyan Hansaray'ın her yanı ince işlemlerin bulunduğu ahşaplar, hanlık döneminden kalma yazmalar, askeri aletler, ev eşyaları gibi materyalleri ile tam bir müze görevindedir.

Puşkin'in hikayesinden etkilenerek kaleme aldığı şiirine

Hansaray'dan kareler





Gözyaşı Çeşmesi

Giray Han, biricik gözdesi, belki de eşi, Dilâra Bikeç'in harem entrikalarına dayanamayarak müzmin ve dermansız bir hastalığa yakalanıp, gündün güne eriyip bitmesine çok üzülüp "Dünya durdukça bu çeşme de benim gibi ağlasın" diyerek Bahçesaraylı bir mermer ustasına yaptırıyor bu çeşmeyi.

kaldırılmadan önce, her bir damla ortam akustiğiyle "ağlama ve hıçkırık" gibi sesler çıkararak saray ahalisini derinden etkilemiş. Çarıçe II. Katerina'nın isteğiyle bugünkü yerine konulduğu ve bu nedenle sesin bozulduğu söylenmektedir. Çeşmenin hikayesinden etkilenen Puşkin'in bir büstü de daha sonra buraya konulmuştur. Puşkin dinlediği bu hikayeden çok etkilenerek "Bahçesaray Çeşmesi" adlı şiirini yazmış, çeşmeye sarayın bahçesinden kopardığı kırmızı ve sarı iki gül koymuştur. O gündün beri kırmızı aşkın, sarı da acının simgesi olarak Gözyaşı Çeşmesi'ni simgelemektedir.

Bahçesaray'ın diğer önemli mekanları Hacı Giray Han Türbesi, Zincirli Medrese ve tarihi kabristanlıktır. Zincirli Medrese, adını girişinde asılı duran zincirden alır. Buraya her girenin ilmin önünde eğilmesi için bu zincir kapı medrese girişine asılıdır. Tarihi kabristanlıkta ise, İsmail Gaspıralı'nın mezarının yanı sıra sürgünde öldükten sonra buraya getirilen Ahmet Özenbaşı ve Mustafa Edige Kırmal'ın mezarları da bulunmaktadır. TİKA tarafından yeniden düzenlenen tarihi yapılarda ve kabristanlıkta Mustafa Edige Kırmal'ın mezarı üzerinde Odunpazarı Belediyesi'nin adını gördüğümüzde, buranın restorasyonunda yer alan şehrimizin temsili ve insanlığa katkısı bizi gururlandırdı.



Mustafa Edige Kırmal'ın mezarı

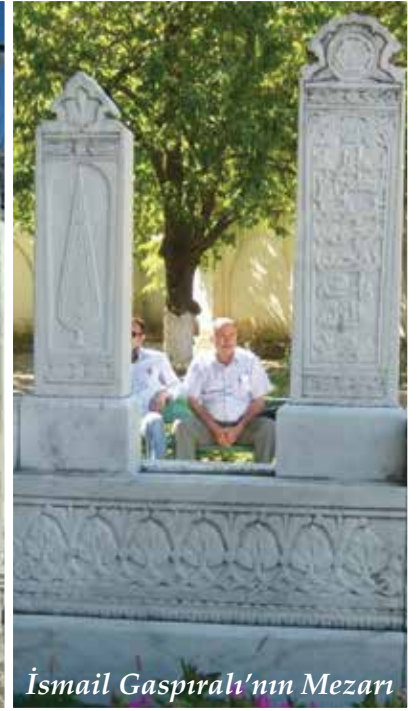
kaynaklık eden Gözyaşı Çeşmesi ise, Hansaray'ın en değer verilen unsurudur. Gözyaşı Çeşmesi ile ilgili değişik anlatımlar mevcut. Çeşmeyi yaptıranın I. Giray Han olduğu konusunda ittifak var; ancak âşık olduğu hatun ve çeşmeyi yapan sanatkâr konusunda rivayetler muhtelif. Giray Han, biricik gözdesi, belki de eşi, Dilâra Bikeç'in harem entrikalarına dayanamayarak müzmin ve dermansız bir hastalığa yakalanıp gündün güne eriyip bitmesine çok üzülüp "Dünya durdukça bu çeşme de benim gibi ağlasın" diyerek Bahçesaraylı bir mermer ustasına yaptırıyor bu çeşmeyi. Başka bir rivayet ise; hanlar hanı Giray Han, haremde Leh asıllı Maria Potocka adında genç, güzel kızı görüyor ve gönlüne bir ateş düşüyor. Yaşlı hana genç güzel gönlünü açmıyor, bir gün olur da bu sevdama karşılık verir diye han bekliyor, Maria da sıkıntıdan amansız bir hastalığa tutuluyor. Gençecik yaşta ruhunu teslim ediyor. Çok üzülüp günlerce gizli gizli gözyaşı döken Giray Han, İranlı şair ve sanatkâr Ömer Usta'ya bu karşılıksız aşkını unutulmaz yapan Gözyaşı Çeşmesi'ni yaptırtıyor. Usta, öyle bir şaheser yapıyor ki geceleri sessizlikte sarayı "hıçkırık" kaplıyor. Çeşme yapıldığı yerden



Zincirli Medrese



Hacı Giray Han Türbesi



İsmail Gaspıralı'nın Mezarı

Tatarca adı Akyar olan Sivastopol, tarihteki stratejik önemini günümüzde de korumaktadır. Kırım'ın ikinci büyük şehri olan Sivastopol'un, Rusya ve Ukrayna deniz kuvvetlerine ait savaş gemilerinin yan yana demirli olduğu bir deniz üssü rolü devam etmektedir. Şehrin bir başka önemi dünyanın en büyük panoramik müzesi olan Sivastopol Müzesi'ne ev sahipliği yapmasıdır. Haziran 1855 yılında Kırım Savaşı esnasında İngiliz, Fransız, Sardinya-Piemonte ve Osmanlı kuvvetlerinden oluşan birleşik ordu tarafından kuşatılan Sivastopol kenti ve çevresinde cereyan eden çatışmalar, savaşın sonucunu belirlemiştir. Kırım Savaşı sonucunda Ruslar mağlup olmalarına rağmen, bunu kendileri açısından tarihlerinde övünülecek büyük bir tarihi olay olarak kabul etmektedirler. Bunun sonucunda kurulan bu müze ile Kırım Savaşı'nı önemi bir propaganda merkezi haline getirmişlerdir. Panorama, Rus

panoramik resim sanatının kurucusu sayılan, Petersburg Sanat Okulu profesörlerinden Odessalı ressam Franz Alekseyeviç Rubo (1856 - 1928) başkanlığında bir heyet tarafından yapılmıştır. Rubo, 6 Haziran 1855 günü itibariyle Sivastopol kuşatmasında en kanlı çatışmaların yaşandığı 4. Tabya üzerinden bütün savaş alanının panoramik görünüşünü film şeridinden izler gibi resmetmiştir. 20. yüzyılın hemen başında savaş alanı ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde çeşitli taslak resimler oluşturulmuş, Alman ressamlar ve öğrencilerin yardımıyla 14 metreye 115 metre ebatındaki dev bir yelken bezine savaş panoraması işlenmiştir. Savaşın 50. yılında Sivastopol'de sergilenmeye başlanan resimlerin bir kısmı, İkinci Dünya Savaşı sırasında tahribata uğramış, savaştan sonra Yakovlev başkanlığında toplam 17 ressamdan oluşan bir heyetin 3 yıl süren restorasyon çalışmalarının

ardından müze 16 Ekim 1954'te (Sivastopol kuşatmasının 100. yıldönümünde) büyük bir törenle tekrar ziyarete açılmıştır. Müzenin tamamen gün ışığıyla aydınlatılan seyir terasına yerleştirilen resimlerle ziyaretçiler arasında yer alan 12 metre mesafedeki boşluğa savaşı temsil eden gerçek boyutuna uygun maketler, mermi kovanları, çadır, cephe çukurları gibi unsurlar yerleştirilmiştir. Şu an ziyaret edildiğinde savaşı yaşıyormuşçasına bir his uyandıran müzenin bahçesinde de yine Kırım Savaşı'na ait malzemeler sergilenmektedir. Müze, Rusların bu savaşta yenilmesine rağmen, adeta kahramanlık destanları gibi algılanmakta ve bu yönüyle de önemli bir propaganda unsuru olmaktadır.

Sivastopol'deki bir başka ziyaret yerimiz 1853-56 arasındaki Kırım Savaşı'nda şehit düşen Türk askerlerinin anısına 2004 yılında Kırım Harbinin 150.

Sivastopol Müzesi



yılı nedeniyle yaptırılan Türk şehitliği idi.

Kırım'ın önemli yerleşim yerlerinden biri de Tatarca adı Kezlev, Osmanlıca Gözleve olan ve bugün Yevpatoriya olarak yarımadanın batısında Karadeniz kıyısında yer almaktadır. Bugün Kırım Tatarlarının yoğun olduğu bölgelerden biri olan Kezlev, Karadeniz kıyısında geniş kumsallara sahip olması bakımından tatil yerlerinden de biridir. Şehrin Tatarlar açısından en önemli mekanı Cuma Han Camii olup, Mimar Sinan bu güzel yapının mimarıdır. I. Devlet Giray tarafından 1552 yılında yaptırılan caminin en

önemli özelliği İstanbul'daki Fatih Camii'nin küçük bir örneği olmasıdır.

Caminin haziresindeki mezarlık içerisinde dikkat çeken önemli şahsiyetlerden biri Numan Çelebi Cihan'dır. Bilindiği üzere Çelebi Cihan, 1885 yılında Kırım'ın Or bölgesindeki Sonak köyünde dünyaya gelmiş, Kırım Tatarlarının bağımsızlık hareketinde önemli roller üstlenmiştir. 1917 yılında Kırım Millî Paramentosu oluşturulduktan sonra hükümet başkanlığına getirilen Çelebi Cihan, verdiği mücadele ile Kırım Millî hareketinin liderlerinden sayılmaktadır. 1917 Bolşevik

İhtilali sırasında Miller tarafından tutuklanmış, faaliyetleri dolayısıyla dava arkadaşları ile birlikte kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Naaşının bulunamaması için Karadeniz'e atılan Numan Çelebi Cihan'ın Cuma Han Camii avlusundaki



Cuma Han Camii avlusundaki Numan Çelebi Cihan'ın temsili mezarı

temsili mezarlığının üzerindeki yazıyı okurken, Çelebi Cihan'ın yazarı olduğu Kırım Tatar Millî Marşı kulağımıza çalındı:

*"...Ant etkenmen, söz bergenmen
millet için ölmege*

*Bilip, körüp, milletimniñ köz
yaşını silmege.*

*Bilmey körmey, biñ yaşasam,
qurultaylı han bolsam,*

*Kene bir kun mezarcular kelir
meni kömmege."*

Kezlev'de Cuma Han Camii'nden sonra iki katlı ve bazıları cumbalı olan restore edilmiş evlerin bulunduğu dar sokakları dolaştıktan sonra yemek

için sahibi Tatar olan merkezdeki bir lokantaya ulaşıyoruz. Lokanta ve han ile birlikte işletilen bu yerin sahibi hanımefendi bizi, müze olarak tasarladığı han içerisine sokuyor. Hanın üst katına çıktığımızda ise, emek ürünü bir sergi ile karşılaşıyoruz. Burada gördüğümüz büyük maket, eski Kezlev yerleşiminin küçültülmüş hali. Bir anda söndürülen lambalar yerini ezan ve horoz sesi ile başlayan yapay ışıkla aydınlatılan Kezlev manzarasına bırakıyor. Daha sonra burada sergilenen eşyaları seyre dalarak tarih yolculuğumuzu sürdürüyoruz.

Kırım'da Yalta'nın kuzeydoğusunda bulunan Sudak, tarihi

belgelerde sıkça karşımıza çıkan bir isim. Çünkü burası konumu ve oldukça sarp bir yerde bulunan kalesi nedeniyle bölge için oldukça stratejik öneme sahiptir. İÖ. 3. yüzyıla kadar bir geçmişe sahip olan kent, Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesi ardından Trabzon Rum İmparatorluğu bünyesinde kalmıştır. Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubat'ın emriyle 1224 yılında Kastamonu Emiri Hüsamettin Çoban tarafından ele geçirilmiştir. Türkistan'dan Avrupa'ya uzanan ticaret yolları için oldukça önemli bir yeri olan Sudak şehri, Türk dünyasını sarsan Moğol akınları sonrasında



Sudak Kale Surlarındaki Kule



Sudak Kalesi (iç kısım)



Sudak Kalesi'ndeki mescidin içi



Sudak Kalesi'ndeki mescidin içi

Kırlangıç Yuvası



Livadiya Sarayı (Beyaz Saray)



eski önemini kaybetmiştir. 14. yüzyıl ortalarında Cenevizlilerin eline geçtiği görülen şehir, Fatih Sultan Mehmed döneminde 1475 yılında fethedilerek doğrudan Osmanlı yönetimine başlanmıştır. II. Katerina döneminde 1783 yılında Rusların eline geçen Sudak'ta önemli

bir kale yapısı bulunmaktadır. Cenevizliler tarafından sarp kayaların üzerine inşa ettirilen kale içerisinde gezerken Sudak'a tepeden bakabilir, bu geniş alan içinde Osmanlı'dan kalma tek yapı olan mescidin içinde sergilenen arkeolojik buluntuları görebilirsiniz.

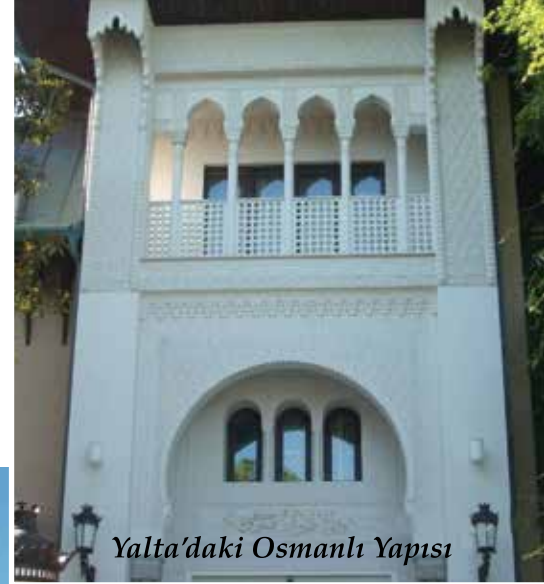
Kırım'daki son günümüzde Yalta tarafına seyahat ettik. Buraya giderken Mishor bölgesinde adına Kırkıngıç Yuvası denilen ve denizden yaklaşık 40 metre yüksekte kayalıkların ucundaki yapı, masal ülkesinden bir görüntü içerisinde. Kırkıngıç Yuvası, Petrol zengini Baron Shteingel için Amerikalı Mimar Sherwood tarafından 1912'de inşa edilmiştir.

Kırkıngıç Yuvası'ndan ayrıldıktan sonra Dünya tarihi açısından son derece önemli bir başka mekana geçtik. Adını Livadiya adlı bulunduğu yerden alan Livadiya Sarayı ya da diğer ismiyle Beyaz Saray, Rus Çarı II. Nikolay için 1911 yılında yaptırılmış, yazlık bir saraydır. Mimari açıdan Bizans, İngiliz,

Gotik ve Arap izleri taşıyan saray, Mimar Nikolay Krasnov imzasını taşımakta, ayrıca İtalyan Rönesans tarzında inşa ettirilmiştir. Dünya siyasi tarihi için oldukça önemli bir yere sahip olan Yalta Konferansı 4 – 11 Şubat 1945 yılında burada toplanmıştır. Stalin, Churchill ve Roosevelt, II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın nasıl şekilleneceğini bu sarayda görüşmüşlerdir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması konusunda fikir birliği edilmiştir. Resimde saray bahçesinde görülen üç palmye ağacı ise bu üç lider anısına toplantı sonrası dikilmiş ve halen onları simgelemektedir. Sarayın hemen yanından başlayıp, aşağıda deniz kıyısına kadar uzanan oldukça geniş bir alan içinde uzun ve sık ağaçlarla kaplı patika yürüyüş yolları mevcut olup, sarayı ziyarete gelenlerin dolaştığı sakin bir park bulunmaktadır.

Livadiya Sarayı'ndan ayrıldıktan sonra gezimizin son durağı olan Yalta sahiline gidiyoruz. İki burun ortasında ve yüksek dağların arasında bulunan Yalta, bugün turistik değeri yüksek olan Kırım şehirlerinden biridir. Buna ek olarak Ukrayna'nın en büyük uluslar arası tatil ve sağlık merkezi olduğunu söylememiz gerekir. Ayrıca Kırım Tatarlarının en az yoğunlukta bulunduğu yerlerden birisi olduğunu belirtmemiz gerekir. Turistik değeri nedeniyle Kırım'ın en pahalı bölgelerinden biri olup yat marinası, eğlence mekanları gibi yerlere sahiptir. Tarihi açıdan da son derece önemli olan Yalta, İttihat Terakki'nin üç önemli şahsiyeti olan Talat, Enver ve Cemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrıldıktan sonra geldikleri ilk yerdir. Yine burada tam sahilde bir Osmanlı yapısı dikkati çekmektedir.

Gezimizin son durağı olan Yalta'dan ayrıldıktan sonra tekrar Simferopol'e hareket ettik. Akşam uçağı ile alandan ayrılmadan önce kabin ekibi tarafından çekilen son karede, içimizde vatan toprağı ve Türk Dünyasının önemli bir merkezi olan Kırım'ı görebilmenin sevinci vardı. Vakit darlığı nedeniyle Kırım'da göremediğimiz daha nice yer ve ecdat yadigarını görebilmek dileğiyle ayrıldık Yeşil Kırım'dan...



Yalta'daki Osmanlı Yapısı

Yalta sahili



Cumhuriyet'in 90. Yılında Tarihî Bir Okulun Kültür Başkenti'ne Sunduğu Hatıralar

Feride TURAN¹

*Sergievi Fotoğrafları:
Yaşar Durmaz
Ahmet Fevzi Adar*

Şehrimizi çifte başkentlik heyecanının sardığı 2013 yılının; Cumhuriyetimizin 90. yılına rastlaması güzel bir tevafuk. Eskişehir, Cumhuriyet'imizin 90. yılında hem Türk Dünyası Kültür Başkentliği ile gönülden gönüle giden bir yolda gönülleri birleştiriyor; hem de "Unesco Somut Olmayan Kültürel Miras Başkenti" ile gönül mirasımızın kenetlenmesini sağlıyor.

Şimdi gönül mirasımız için kenetlenen Eskişehir'in 90. yıl vesilesiyle şehir hafızası tazelenirken Millî Mücadele'de işgallere karşı nasıl kenetlendiği geliyor hatırlara. Tek bir vücut olmuştuk Millî Mücadele'de. Hani İzmir'in işgalinden hemen sonra 17

1. Uzm. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni,
Eskişehir Valiliği



*Tek bir vücut
olmuştuk Millî
Mücadele'de. Hani
İzmir'in işgalinden
hemen sonra 17
Mayıs 1919 tarihinde
Odunpazarı
Meydanı'na akın
etmiştik, eğitimcilerin
öncülük ettiği
mitinge... Yaklaşık on
bin kişiydik.*

Mayıs 1919 tarihinde Odunpazarı Meydanı'na akın etmiştik, eğitimcilerin öncülük ettiği mitinge... Yaklaşık on bin kişiydik. -Günümüz şartlarında düşünelim bile, bugünün nüfusuyla dahi büyük bir sivil toplum hareketi- Ve hatırlamaya devam ediyoruz: Hani bir "Darülmualim-i Fenn-i Terbiye Muallimi Murat Bey" vardı, büyük bir heyecanla şöyle seslenmişti mitingde on bin kişiye:

-Kalpleri vatan endişesiyle çarpan muhterem hâzır-ı kirân!

Ve alkışlarla sık sık kesilen bu heyecanlı konuşma şu sözlerle son bulmuştu:

-İzmir bizimdir, bizim kalacak. Biz ölmeden o gitmeyecek.

Burada İzmir derken kalpleri vatan endişesiyle çarpan muhterem ve mübarek insanlara hatırlatılan; vatanın bütün parçalarıydı aslında. Kenetlenmiştik. Millî Mücadelenin kilit noktalarından biri olan şehrimizde yürek burkan kıyım, yıkım ve acının ardından bile yine Yunus'un yoğrulduğu maya ile "Giderdim gönlümden kini" demiştik gönüller yapmaya gelinen bu dünyada. Ve ebediyete akan zaman içinde bu sesin, gönül memleketimizde hep yankı bulacağından emin bir şekilde...

Bu mitingden birkaç yıl öncesinde de kenetlenmiştik hani. Bu sefer karşımızda işgalciler yoktu. Bu sefer cehalete karşı birlik olmuştuk. Hem de memleketin I. Dünya Harbi'nde olduğu bir zamanda. Savaş devam ederken "Eğitimsiz olmaz, mektep isteriz" demiştik geleceğimizi düşünerek. Çünkü "Hakk'ın va'dettiği günlerin" doğacağına inanmıştık biz.

17 Kanun-u Evvel 1332 (30 Aralık 1916) tarihinde, törenle açtılar mektebimizi. Bu tarihin başka bir önemi daha vardı biz Eskişehirli için. Eskişehir'in sancak merkezi oluşunun ikinci yıldönümüydü. Osmanlı'nın sancak merkezlerinden biriydi artık şehrimiz ve bu özel tarihte eğitim-öğretime başladı mektebimiz. Adı: Turan Numune-i İbtidai Mektebi...

Savaş yıllarında hangi parayla yaptırıldılar

mektebi, diye düşünmeden edemiyor insan. Buna çözüm bulmuştu ecdad. Tedrisat-ı İbtidaiye Kanununun 15. maddesine dayanarak konulan "Masarif-i Mecbure", yani "Zorunlu Eğitim Vergisi" yoluyla toplanan paralarla yaptırmışlar ve bu mektep Osmanlı'dan Cumhuriyet'in kuruluşuna ve günümüze uzanan yıllar boyunca "mektepsiz olmaz" diyen şehrimizin değerli eğitim hatırlarını biriktirmiş.

Şehir ruhunu canlı tutan hatıralar önemlidir, zira şehirlerin de ruhu vardır, geçmişi yaşatır her ayrıntıda. Üstelik her bir ayrıntı birleşerek şehrin kimliğini, kişiliğini oluşturur. Kaybolan her bir parça ile şehir içten içe, sinsi ve ağır ilerleyen bir hastalığın pençesinde kıvrılır. İşte Turan Numune Mektebi de bu kayıp parçalardan biriydi ve neyse ki bu tarihî mektepten kalanlar şimdilerde bir "Sergievi" çatısı altında şehrin "yakın dönem" hafızasını



Sergievi

Öğrenci Kütük Defteri





Osmanlı Türkçesiyle yazılmış mermer kitabe fizikî şartlardan dolayı yerinden çıkarılamamış, hâlen Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün girişindeki duvarda asılı durmaktadır.

canlandırıyor. Eskişehir'in en eski yerleşim yeri Odunpazarı'nda, Odunpazarı Evleri'nin bulunduğu tarihî mekânda 2011 yılından beri ziyaretçilerini bekliyor.

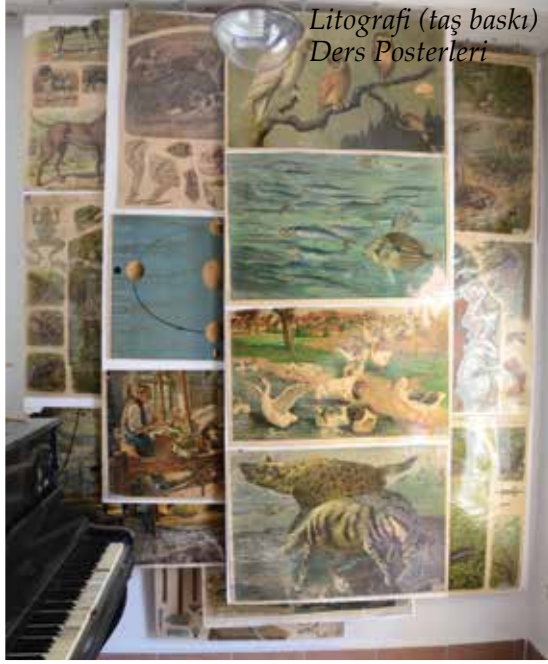
Kemal Zeytinoğlu Caddesi'nden yukarı çıkarken Atlıhan'dan sağa dönüp ilerlediğinizde Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nü görüyorsunuz. Müdürlük yetkililerine "Sergievi"ni görmek istediğinizi söylediğinizde "anahtar" hemen alıp sizi Müdürlüğün hemen arkasındaki Müftü Camii'nin karşısında, "yakın tarih"i anlatmak için sükûnetle bekleyen müstakil binaya götürüyor. Tek odalı bu binanın, aslında içindekiler kadar tarihî bir hikâyesi var. Sağlı sollu küçük pencereleri ve tam ortadaki kapısıyla bir insan yüzünü hatırlatan bu binanın, bir nevi, kafasının içindekileri görmeden önce, kapının yanındaki bir levha gözünüze ilişiyor: "Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü Tarihî Turan Numune Mektebi Ders Araçları Sergievi". Zira bu sergievi fikrinin ortaya çıkması; eski adıyla Turan Numune Mektebi olan Turan İlköğretim Okulunun 2008 yılında Valilik Oluru ile kapatılıp belge ve eğitim

araç-gereçlerinin Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğüne devredilmesiyle başlıyor. Devredilen bu belgeleri arşivden çıkararak, tarihî bir okulun ders araç-gereçlerini eğitim tarihimize kazandıran Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü tek bir belgeyi, Sergievi'ne taşıyamamıştır. Mektebin açılışı ile ilgili bilgiler veren, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış mermer kitâbe fizikî şartlardan dolayı yerinden çıkarılamamış, hâlen Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü'nün girişindeki duvarda asılı durmaktadır. Ziyaretinizde; önce 1916 tarihli bu mermer kitâbeyi görmenizi tavsiye ederiz.

Müftü Camii ile karşı karşıya tarihin sessiz tanığı olan Sergievi'nin mütevazı görünüşüne aldananlar demir kapı açılır açılmaz zengin bir hatıra koleksiyonuyla karşılaştığında hayrete kapılır. O küçük mekânda koskoca bir eğitim tarihine aynalık eden farklı çeşit ve ebatta nesnelere görünce heyecana kapılıp önce hangisinden başlaması gerektiğine karar veremez. Yine de ayaklarınız sizi kapının hemen bir adım ilerisindeki piyanoya götürür. Bir zamanlar şehrimizde "Musiki" derslerinin nasıl işlendiğini hatırlatan bu piyanonun önünde dururken, az sonra tek tek merakla inceleyeceğimiz içerideki parçalara, hemen oracıktan bir göz attığınızda karşıdaki dolapta pikap ve plak ikilisini de fark edebilirsiniz. Ama önce piyanoya ve hemen üstündeki Osmanlı Türkçesiyle düzenlenmiş belgeye uzanır gözleriniz. Acaba ne yazıyor, diye düşünürken o sırada sabırsızlanan parmaklarınıza hâkim olamayıp piyanonun tuşlarına dokunabilirsiniz ve bir anda geçmişten gelen bu sesin, solduğunuz havaya



Litografi (taş baskı)
Ders Posterleri



Kaşeler



Sinema Makinesi ve
Ses Kayıt Cihazı



yayılmışından dolayı kendinizi tebessüm ediyor hâlde bulabilirsiniz.

Biraz sonra piyanonun hemen yanı başındaki litografi (taş baskı) ders posterleri dikkatinizi çekmeyi başarır. O zamanın teknolojiyle her bir renk tonuna, ayrı emek isteyen bu posterler; dünyamız üzerinde yaşayan hayvanları ve bitkileri, onların yaşamlarından kesitleri, endüstriyel makineleri, canlıların soyağacını anlatmış çocuklara; belki de kimimizin büyük halası, babaannesi ya da büyük büyük dedesini okuttu bu posterler. Açık giriş kapısının arkasında kalan duvarda da küçük posterlerin çerçevesizce asıldığını, dikiş makinesi ve klasik mobilya büfeyle birlikte bu dar köşenin, ev ferahlığında gözler önüne serildiğini görürsünüz. Belki dudaklarınızdan şu sözler dökülür hemen sonra:

-“Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer!”

Eşyalarla aranızdaki o kısacık mesafe, uzun bir gönül yolculuğuna götürür sizi.

Artık kapının önünden bir iki adım daha atarak nihayet içeri girersiniz. İnternetin henüz bulunmadığı; hatta televizyonun da yaygın olmadığı bir dönemde

model model ders araçları, sizde fantastik bir laboratuvarında olduğunuz hissini uyandırır. İçi doldurulmuş hayvanlar, kimyasal bir sıvıyla korunan iki yılan ve bir ahtapot bulunan Sergievi; doğayı sanal ortamda değil, orijinal hâliyle sunuyor avuçlarınıza. Cıvcivin, ipekböceğinin, kanatlı böceklerin oluşumu bugünkü bilgisayar yazılımlarında olduğu gibi “animasyon”la değil, doğadan canlılar aracılığıyla aşama aşama gösterilmiş. İnsan ırkı modelleri, para modelleri gibi ders araçları ise dış dünyayı, Turan talebelerinin ayağına getiren eğitim materyalleridir. Telgraf modeli, pulluk modeli, arı kesiti modeli, göz modeli gibi farklı ders ve konulara hitap eden "model model" ders araçlarını incelerken gözünüz odanın ortasında birbirine paralel uzanan camekânlı, yüksek iki sehpaye ilişir. Belki de baş döndürücü etkiye sahip, birbirinden orijinal nesnelere bakarken hafif bir çarpma hissiyle dönüp baktığınızda dikkatinizi çeker bu camekânların içindeki kırtasiyeler. Okulun kütük defterleri, mühürler, kaşeler... Derken bol bol fotoğraf görürsünüz. Dolapların birinde de albümler hâlinde fotoğraflar... Hayret edersiniz, o zamanlarda bu kadar çok fotoğraf çekilir miydi diye. Sonra Müdürlük yetkilileri size Turan Numune Mektebinin ilk öğretmen ve müdürlerinden Bayram Karatan'ın fotoğrafçılığa olan ilgi ve bilgisinden dolayı pek çok fotoğrafın; okulun arşivine eklendiğini söyler. İşte “sahife-i âlemde ismi baki kalan” vizyon sahibi bir eğitim lideri: Bayram Karatan. Zamanı donduran, bütün tazeliğiyle saklayan fotoğraflarla tarihi elimize veriyor.

Osmanlı döneminde açılmış bu okulda, zaman içinde gelişen teknolojinin imkânlarından yararlanıldığını bir tarih şeridini andıran ders araç gereçleri bir bakışta gösterir ziyaretçilerine. Sinema makinesi, ses kayıt cihazı, ispirotolu teksir makinesi... Ayrıca sanat ve fen bilimleri eğitiminin, yine zengin görsel materyaller ve teknoloji ürünlerinden istifade edilerek verildiğine şahitlik eder bu kubbenin altındakiler.

Tarihî değeri olan bu ders araçları ve eşyaların bir kısmının Almanya'dan geldiğini, Almanya'da bir okul ile "Turan"ın birbirlerini kardeş okul olarak kabul ettiğini Odunpazarı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü yetkililerinden öğrendiğinizde, duyduğunuz sevinci, Almanya'daki bu kardeş okulun -maalesef- bilinmemesi, gözleleyecektir maalesef.

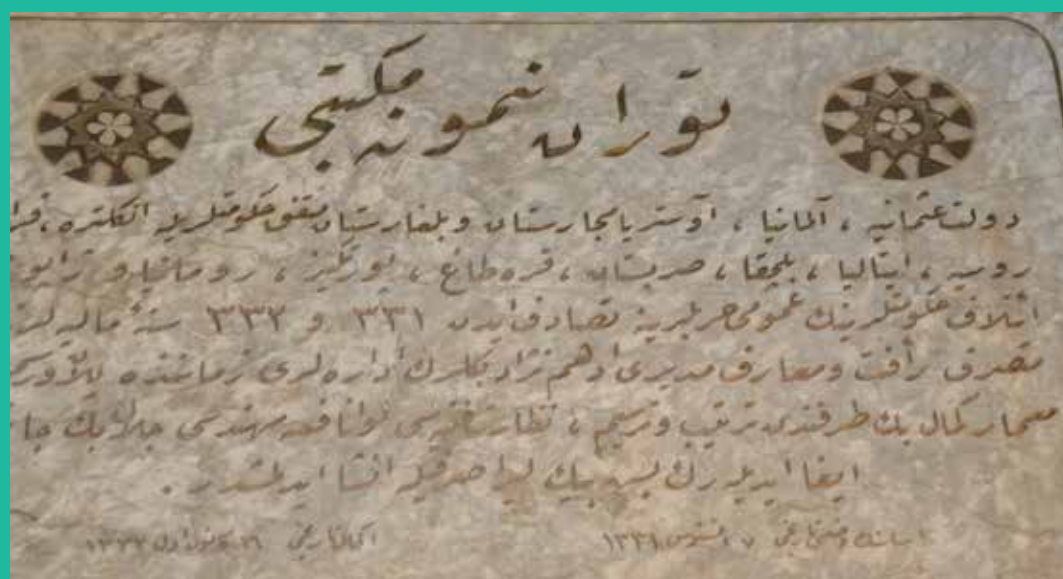


Bilinseydi ne güzel olurdu oysa! Eskiye uzanan dostluk köprüsünü geleceğe taşıyan yeni projeler üretilirdi kim bilir! Zira Avrupa Birliği projelerinin okullarda yaygın olduğu günümüzden çok önce Turan'ın bir nevi uluslararası bağlantılar

kurup bunu başarması takdire şayandır.

Cumhuriyet'imizin 90. yılında, tarih ve aidiyet bilincinin canlandığı, hem "Kültürel Miras"ın hem de "Türk Dünyası"nın başkenti olan şehrimizde bu Sergievi, nadir rastlanan bir çalışma olarak "eğitim tarihi"nin kayıt altına alınmasında benzer tarihî okullara "rol model"dir.

Şehrin arşivlerde unutulmuş, gözlerden irak hatıralarını hatıra getirmek aynı zamanda kuşaklar arası iletişimin ortak dilini de güçlendirecektir. Bu ortak gönül dilini konuşan şehrimizde 90. yıl heyecanı ile geçmişe dönüp baktığımızda ona ait parçaları yerli yerinde görmek, geleceğe dair ümit kapımızı ise hep açık tutacaktır.



Turan Numune Mektebi Kitâbesi

Çeviren: Mehmet KONUKCU
Uzm. Türk Dili ve
Edebiyatı Öğretmeni

Devlet-i Osmaniye, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan müttefik hükümetleriyle İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Belçika, Sırbistan, Karadağ, Portekiz, Romanya ve Japonya itilaf hükümetlerinin umumî harplerine tesadüf eden 331 ve 332 [1915-1916] sene-i maliyelerinde Mutasarrıf Re'fet ve Maarif Müdürü Edhem Nejat Beylerin idareleri zamanında plan ve resimleri Mimar Kemal

Bey tarafından tertîb ve tersîm, nezaret-i feniyesi Livâ-ı Nâfia Mühendisi Celâl Bey cânibinden ifa edilerek beş bin lira sarfiyla inşa edilmiştir.

Esasın Vaz'-ı Tarihi: 7 Ağustos 1331 [20 Ağustos 1915] İkmal Tarihi: 16 Kânunuevvel 1332 [29 Aralık 1916]

KERİM

